ગુણસુંદરીનું કુટુંબજાળ

હસ્તપ્રત

ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી

સરસ્વતીચંદ્ર

ભાગ : ૨

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૩૦૧ થી ૩૫૯

ગોવર્ધન સ્મૃતિ મંદિર : નડીયાદ

સૌજન્ય : ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી ફાઉન્ડેશન : મુંબઈ

બાંધ્યા હતા, અને રાત્રિ વધી તેમ તેમ અંધકાર ફેલાતો ગયો. અંધકાર પરિસ્થિતિની ચારેબાજુ વધતો ગયો, અને ઘુવડ ઠેકાણે ઠેકાણે બોલતાં વરૂ ઘુઘવવા લાગ્યાં. જંગલમાં પડતી ઝાકળનો અબુદ્ધ ફૂલદડુલીની હિલ-ચાલ કુદરત મૂંઝે બાદ ફરવા લાગ્યા પણ તેમનું ભયનું અને હિંસ્ર આ રસ્તા કુંજે ગીચતાના લાગ્યું. ઝાડોમાં ભભકોનો ધીમે ધીમે ભરાવા લાગી અને તેમનું લીલ ચિંતન ભવવિચિત્ર લાગવા માંડ્યું. ઝાડીનું ચિત્ર રાક્ષસી જેવો ભાસતી ભયાનક ભાસવી જીવાડે માં જુદી જ ભાત ભાતના અને ભાતે માંડ્યું હતું અને અંધકાર રૂપનું ભયાનક. આખા પહાડ પડવા માંડ્યું હતું અને બીજે ભયાનક ચિત્ર રાત્રિ પરંતુ ઝાડીની ગુફાને ભયાનક ઠેકાણે ઉપાડ્યું હતું. ચિત્રનું રૂપ અને હિંસક જાનવર ફરતાં તેમને અંધકાર ભૂતાવળનું ભિલિભટા પૂર્વ માળીએ આ ઘડીએ અંધકાર ભૂતાવળ રાત્રિની ભયં-કર રૂપ આવ્યું હતું અને કુદરતે બદલેલું હતું.

આ રીતના આશ્ચર્ય કારણે ઘણા વાંકા ભાંગેલા તૂટેલાં તેને મળ્યા પછી ગાડી ચાલતા હતા. જે જગ્યા વાંકી મળેલ બહાર તેને લાગતી હતી અને તેના સિવાયની બીજી લાગતા ભૂખ્યા હતા-પીતા બકરાં ઘણો છે પણ ઉઠી જીવ્યાં કરી ઝાડીમાં તરસ પણ ચાલ્યા. તેમ અને ભાંગેલી ભારે ચાલે ભુજંગના ઉપર

સિપાહ-ઝનક જેવા લાગતા હતા. ટોપ ટોપ વગર તો
વાંસળીઓની ગાંઠો બાનમાં ફુટતી અને પાટિયાપર તેના
તાલીના ઠઠાઠા કરતા ઉડતા હતા. આ ટોળાંમાં અમેરિ
સાથે ~~[illegible]~~ સિપાઈ ગાડાની પેઠે મોટી બાટલીઓ ઉંચી
બાંધી હતી અને ફાળ વાળીની ઉંચા ગડા ઉડાવવામાં
~~[illegible]~~ મશીન ચાલની પેઠે અવાજની હતી અને બાટલીઓ
ઉંચા ઠહુરાઓ જેવી લાગતી હતી. આ ટોળું આગળથી
હતું અને તેમના ચાલની ધજાઓ પણ છાંટે ચાંદીવાળી
~~[illegible]~~ સાથે સુરસ્વતીચંદ્રના શરીરપર ધસારાનું આગળ
ઉંચી રહીને હતી અને તે ધજાઓ તેના અંકાનો ફુટી પણ આવતી
લાગી ગયો હતો.
આગળ. જ અચુક
નામ ~~[illegible]~~ ગયો અને ચોરાશ વાર પેઠ હતી એટલામાં
આ બાપાએ સુરસ્વતીચંદ્રનું શરીર પડ્યું હતું એને તે
બાગ બગાથી ઠઠ્ઠીગાડનું ઠેઠું. આખરે એ ઠેકાણેથી બાપાએ
ગયું હતું અને જ઼ેની વચ્ચે ચોકું ચોકું રહે હતો તેને આગળ
ન બેઠેલાં બાપાએ ન બેઠેલા હતા. બાંકીના બાપાઓ ~~[illegible]~~
ઠેકાણું હાથમાં કરનાર, ઠેઠા, કાંચીઓ, વગેરે લેઈ ધરાવતા હતા.
ઠેકાણું પાસે માલ મજાનો જ હતો. ઠેકાણાની પાસે બાંધી
ઉંચાઈ તરવારો હતી ~~[illegible]~~ અને તરવારવાળાઓ રહેતા આગળથી
અને ટોળાની આગળથી ~~[illegible]~~ એકએક આંખો ઠેરવતા ફરતા હતા.
ચોકુ બ્હાની પાસે લાગાવ રંગની ~~મુકી હતી~~ ઉંચો મુકી હતી તે
રાત્રે પણ ઉજાસવાના પ્રકાશ ~~[illegible]~~ સવારથી ફરફરતો હતો

અને મનાતી[illegible] શંકાઓના અનુયાયીઓની લાગણીઓને
શંકાઓ હતી અને આવા લોકો રંગ અનુયાયીઓના રંગથી
રંગાયેલ આચરણના સંસ્કારમાં અથવા ઉંડે [illegible]
[illegible] જરૂર ન હોઇ તેમ [illegible] માનતા હતા.
રાજકીય નેતાઓ [illegible], [illegible] લગભગ
બધાં [illegible] માનવીઓના ભાવથી [illegible] ઘણાં
[illegible] ઉપરાંત અને [illegible] રંગાયેલાં
[illegible] શરીર, [illegible]
[illegible] હિંદુસ્તાનને [illegible] આખા [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]: આ [illegible]
[illegible] [illegible] હોય [illegible]
[illegible] [illegible]
આખા [illegible], [illegible], [illegible] આ [illegible]
હિંદુસ્તાનથી [illegible] હોય તેવા [illegible] આ [illegible]
[illegible] આ [illegible]
[illegible] ન [illegible]. [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] હોય [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible]

આપવાનું ~~[illegible]~~ હતું, અને હિંદીઓનાં ઘણાં
નિકળે ~~[illegible]~~ તેટલે ખોટા વાયદા
ટોળાના જેવા તે ચાલતા હતા. તેમના ~~[illegible]~~ [illegible]
કાંઈ ~~[illegible]~~ ફાવ્યા [illegible] ખોટા [illegible]
ની પેઠે તેમની [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
બેઠા હતા. [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
દીધાં હતાં અને ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
શરીર [illegible] [illegible] [illegible], અને ~~[illegible]~~
એ શરીર [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
પર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
એ શરીરપર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible], શું છે?" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

સરસ્વતીચંદ્રના શરીરને નીચે વળી મહારાજે
આમતેમ સ્પર્શ કર્યો ને મોહનપુરી બોલ્યા: "મહારાજ,
"મહાત્માનું શરીર શીતળ પડેલું છે." વિહારે બોલ્યો
બોલ્યો: "આજ્ઞા હોય તો [illegible] સ્પર્શ કરીને જોઉં
જરૂર જોઈ છે કે શીત છે." પરીક્ષા કરી સર્વને
શાન્ત કર્યો કે મહાત્મા ગયા નથી, મૂર્છામાં છે. આટલા
ઉતાવળ કરી છે. આ જાગીને
કહી: "મહારાજ, એ પુરુષને ઉપાડી લો. આ પુરુષ
"ધન્ય છે કે સુંદરગિરિના મઠનો આ પુરુષ
"ઉત્કર્ષ કરશે અને એના સાધુ ગોસાંઈઓ ભાઈ
"ઉત્સવ કરશે અને આ દિવસ ધન્ય ગણશે. મહારાજ,
"દિવસે એની [illegible] આ લીલા પૂર્ણ થશે. એ મહાપુરુષ
"એને જાગતો જોઈ આનંદ! એ મહાપુરુષ
"એને સેવાની પેઠે જાગવામાં વિહાર કરાવે
"છીએ અને સાધુઓ એના ઉપચારવિધિની સેવા
"કરશે!"

ચિકિત્સાની પ્રક્રિયા મોહનપુરીનું આ આજ્ઞા-
વચન સાંભળી સર્વ સાધુ ધ્યાન ધરી ગયા. [illegible]
કેટલુંક વચન સાંભળી સર્વ સાધુ શાન્ત થઈ ગયા.
સરસ્વતીચંદ્રના શરીરને [illegible] ભાગવત મોહનપુરીએ
ઝાડના શરીરની પેઠે [illegible] ધીમેથી ઝાલી લીધું.
જોઈને શરીરની પેઠે સર્વ કીર્તન કરવા લાગ્યા.
લાગ્યા હાથ નીચે ન સર્વ કીર્તન કરવા લાગ્યા.

આગબોટમાં આખું [illegible] ~~[illegible]~~ ભરાયું હતું
અને ~~[illegible]~~ ગાડે ગાડે ફૂલો [illegible] [illegible] [illegible]
રહેતાં હતાં. ઠેકાણે ઠેકાણે પાણીના ફુવારા [illegible]
ઊડતા હતા, અને રાત્રે ઉજાસ ~~[illegible]~~ હતા. આવાં
મકાનોમાં ~~[illegible]~~ પરદેશી રંગરંગ-બેરંગી [illegible] [illegible]
ફાનસવાળા ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] કરી રહ્યાં હતાં. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] માં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] હતાં. [illegible] [illegible] અને [illegible]
ઉભરાતા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
હતી. આ મંદિર ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] [illegible] [illegible] કરતું હોય, ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] કરતું હોય, ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] હોય, ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
હોય તેમ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હોય તેમ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], આ [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

સિના, ભોળા સિના, સિપાઈ સિના, પણ
~~[illegible]~~ મંદિરમાં નહીં, અને એ પણ સાંભરે
સરૂપમાં દેવ ભર્યું ગયો.

પ્રકરણ ૮.

કુમુદસુંદરી સૌભાગ્યદેવી ભેગી.

~~[illegible]~~

બુધવારે સવારમાં ગઈ, સુંદ-
રીને ઘેર તેને કુમુદ લેવા ગઈ, તે પછી
કુમુદસુંદરી ~~[illegible]~~ ગઈ તે પછી બીજી સ્ત્રી-
ઓની ~~[illegible]~~ સાથે ભળી કુમુદસુંદરી
નિરાંતે ~~[illegible]~~ ઓરડામાં આવી ~~[illegible]~~
ભાગ્યદેવીને એક બાજુએ બેસાડી પછી પિતા-
સૌભાગ્યદેવી પણ ભરી રહી ભાવે તેની સાથ
તે તે જ્યાં ગઈ ત્યાં રહી અને બેઠી
જાણે ! બુદ્ધિધનના ઘરમાં આજે ઉત્સવ હતો
ઘેરે જ તેને આ બધું ઘણું ગમ્યું અને સૌને
સુખ આવે તે જાણે પણ હતી તે આપણે જાણીએ છીએ
છીએ. વિચાર ભરેલી આ વાત સાંભળીને ભાગ્યે જ

સરસ્વતીચંદ્રનો ઉપર ઉદાસભાવનું જોવો તેણે વિચાર્યું
કુમુદ અને એ વિચાર વિસ્તૃત પણ અવરૂપવતી
ને ~~ક~~ દુઃખમાં પડેલે સ્વભાવે તેણે પ્રમાદધનની
મૈત્રીભાવ હતો, કારણ પોતાને તે ઈશ્વર કરી
ભાવે ઈશ્વરની આજ્ઞાવાળું હતું.

એ અવસર તે આવ્યે ચન્દ્રકાન્તને મળે
પ્રમાદધન પણ ~~[illegible]~~ આવેશમાં આવતાં હતાં;
પણ કુમુદની તેની વચ લાગી જ થયું ભા-
ગ્યાદિ તેમના રસ રંગમાં સંગ પ્રત્યુત્તરનું વિચા-
ર કરી, પણ કુમુદની પોતાને કરેલ ક્ષમા-
ગુણ ધરી છે તે લાગી ગમનાર વસુધામાં. ક્ષમા-
બંને મદદ કરવાની ના કુ[illegible] ~~[illegible]~~ વચનો આવો
લાગી ~~[illegible]~~ ગમનાર કરવો, જેણે ~~[illegible]~~ મદદ કરી
ગૂઢ ન મળતાં ચન્દ્રકાન્તને જોઈને ~~[illegible]~~ કરતી
હતી ન કુમારનું ચિત્ત કર્યું. ચન્દ્રકાન્તને સંદેશો મોકલ્યો
માં કરી પૂર્વજન્મમાં લાગણી એવી ~~[illegible]~~ આ ગુરુ વાચો ~~[illegible]~~
કુમુદસુંદરી અને સરસ્વતીચંદ્રને આવી સંબંધ છે તે વાત
~~[illegible]~~ એ ભાગે કરી અને તે
[illegible] ઉભી કરી છે એવું
લાગણી કુમુદસુંદરીએ આ આરોપ
નાખે હતું. પ્રમાદધન ઘેર ગયો અને વિચાર ગુસ્સો

આ વાત કહીશું તો કોઈ માનશે નહીં. એ વાતને
દેડકા આગળ કેમ કરવું તેનો વિચાર કરતાં કરતાં
~~[illegible]~~ મેડીમાં ફરીને ફર્યું અને ફરતાં ~~[illegible]~~ "મમરાવ
મજમ" બની ગયેલા ફકાળોમાંનો એક ફકાળ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ફૂફેરફેરીને ફરી નાંખેલો મહા તેના
ઓગળ ડૂકડા કહેલા તેમાં સાંધીને ડૂકડા બાણી
નાંખવા ટી ગયેલા ~~[illegible]~~ પોતાના દિવાળીએ
પડેલા ટાંકે આવ્યા, તેને ઠીકરાં વાંકી નાખ્યા, ~~[illegible]~~
મંડ્યા અંદર ઓગળવા, બાંધવા માંડ્યા, અને તે બાંધતાં
એવું બનેલું નીકળ્યું કે
"હતો બહેનો! હતા નાના! હતી વાતો! હતો મારા!"
એટલું બોલતાંમાં ~~ગ~~ માસ્તરના આદેશમાં આવવા ગયો;
"વાતો" ~~[illegible]~~ એવું નવાનવાઈનું બન્યું! આવી રીતે વાતો
"ફરવા!" બની એકે રહસ્ય: "વાહ વાહ ~~[illegible]~~ નાળીઓ!
"મને ખબર નથી કે નવાનવાઈની વાતો શું હશે!" ~~[illegible]~~
આ વિચાર કરે છે એટલામાં ફૂફેરફેરીને આવી. માસ્-
તર ફરી મુખમુદ્રા ઉપર કંઈક નહીં જ કે પડેલો ~~[illegible]~~
પોતે ગયો. એ કંઈ પૂછે એટલામાં તો માસ્તરના ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ પૂછ્યું ઉઠ્યા: "કેમ, મારાં કાકી તો રેવાળાં
"આપને આવી ઉઠ્યાં છે?"

કુમુદસુંદરી અત્યાર સુધીના દુઃખમાં જડ જેવી ગઈ હતી, બોલતા ભૂલી ગઈ હતી, તે આ અપૂર્વ પ્રત્યભિજ્ઞાના વર્તારાથી ચમકી જાગી ઉઠી, જોઈ રહી, — ચમક પડી, અત્યંત નરમાશ-થી ધીરે પણ સ્થિર સ્વરે બોલી: "શું છે?"

અંધારાની ચમક રહી નહીં; અને વધારે આશ્ચર્ય બોલ્યો: "શું છે - શું છે - શું? આ પેલા નવીનચંદ્ર "વ્હાલી કુમારી કુમુદ તું! નહીં કે! વાહ: આ અને "દોડ આવો!" ડાગળના ડગલા ફૂલની કુમુદને ફૂલ.

ગરીબ બાપડી કુમુદસુંદરી! એને ભાનમાં થી ભીંજાયું, પડવા ઉપર ચાલ્યું હતું. એના મ્હોં ઉપરનું તેજ ઉતરી ગયું, એના પગ ધ્રુજવા લાગ્યા, પરસેવાના ઓળે ઓળે વળી ગયા, નીચું જોઈ રહી, અને આંખમાંથી ઝરઝર આંસુની ધારા ચાલવા લાગી. પડદામાં સિંહાર એના કુમળા દુઃખો મનમાં લવરતી રહ્યાં અને એકદમ સાંત્વનાનાં વચનો બોલવા લાગ્યા. "અરે! હું આવી વાત "કોણ કહું અને કોણ મનાવું! મ્હારે કુમારી આ ડાળી ટોળી "આવતી ને પણ બોલી રહી! જોઉં કેમ બોલું? આવને

"કેમ છોકરી! કંઠમાળાનો હાર ચોરાયો ~~[illegible]~~ હતો
"તેના બદલ આ મારી લેવા દેવ! એક પણ શું કહું.
"એ સાચા વાતના બાદશાહ પરમેશ્વર! હું સર્વ વાત
"તને કહું છું. ત્યારે જે કરવું હોય તે કર — તે
"રમો ગોળો ફેંકવા ધાર્યો હોય ત્યાં પહોંચાડ. હું તો
"અપરાધી પણ નથી અને નિરપરાધી પણ નથી!
"હું જાણું?" ~~[illegible]~~ રૂપ પણ ઉત્તર દીધા વિના ~~[illegible]~~
કુલાના ટુકડા પ્રમાદધનના હાથમાં પાછા મૂક્યા. ~~[illegible]~~

પ્રમાદધન વધારે ચીડાયો: "કેમ, બધી વાત
"માનવી છે કે નહીં? બોલ!" ~~[illegible]~~ કુમુદસુંદરીએ એનું
બબડાટ કહાડી દીધું. ~~[illegible]~~ એના ઉત્તરમાં — ઉત્તર
દેવા પહેલાં — કુમુદસુંદરીનાં આંસુ ન રહ્યાં, પરસેવો
બંધ થયો, ~~[illegible]~~ મૂર્છા વળી ગઈ, અને આખા દેખાવને
સાથે મુકી દઈ, બેઠેલું આંખે ~~[illegible]~~ પતિના સામું જોઈને
આટલો આવડો ક્રોધ શા! ધીમે
બોલી: "દીનાનાથ! આટલો આવડો શરીર! આ પેલ
"મારી કેમ આવડો છો? આ મારા શરીર! તમારી
"પલંગમાં તરવાર પડી છે તે મારે ગળે મૂકો. તમારી
"મારી ઉપર આટલો બોલાબોલ કરવા ને શું કરવા બોલવું?
"~~[illegible]~~ તમારે હાથે હું મરીશ તો મારો મોક્ષ થશે. તમારે
"હાથે મરવાનું ક્યાં છે!" એમ જ તરવાર ઝાલી પ્રમાદધનના

પાસે મૂકી અને તેના [illegible] આગળ ગયું [illegible]
નીચું કરી બોલી — "દયા કરજો! મુકો આ
"આગ ભેરૂ વરસાદ!" ત્યારે દેખા. પડી ને પગે
"દૂબાડો હું આ વખત આવો!"

ઉદ્દેશ્યવાદનો પતિ પોતાને મારી નાંખશે
[illegible] ચીસો નિમાજ કરી, અને [illegible] આ [illegible]
ઠંડા નહીંના મહામારથાંથી ભુલાઈ ગયો, પતિ
નરવાદના પગના પાટ નીચે કૂકડ ગયું નીચું [illegible] કરી રહી
અને [illegible] મારી ઉંચું જુએ છે તો મામાઈન મને
નહીં કૂકડકુંઠાની [illegible] આગળ નાખેલ સુકતાને
આવો ભલી નથી, એટલું દઈ નથી, . શું કરવું તે ન સૂઝતાં,
દુઃખના કકડા આંખમાં નાંખી તે ઘડાવો ગયો. બહાર
બાજુવાળા કે કંઈકનો તેની રોકી ન રહી. શું રસ્તામાં
પડેલા, દુઃખમાં પડેલી, કૂકડ ભૂકડા પર સાથે ઊંચું નાંખ્યું [illegible]
[illegible] રોતી રોતી બેઠી.

મામાઈને ફ્રાંકલિકોને છેલ્લે ફૂટાડી, હુકમ
કર્યો, અને [illegible] ચીમાજાને મને કે "હવે કૂકડકુંઠાની મારે તેનું
"ફુરસદમાં માગ નથી, અને ફૂરો કે ત્યારે પરીક્ષા કરવા આવ્યું
"ખૂબ હતું, હું બળાઇલા નથી બેસ માટી આવેલી દઈ [illegible]
"બધું ફૂટે, અને ખૂબ દિવસો અને એની ચિંતા ભોગવશે,

"એ વાત એટલે આપણે એનો ફેંસલો કરશે, તમારા
"મનમાં મેલ રહ્યો એને ભગાડી તો વાળવું કંઈ
"ફેંસલો અને આપણે સાચા ફેંસલો, એ વાત તે
"પછી તમારા પિતા આગળ મૂકશે ફેંસલો ફરી-
"પછી આવે તો આ ફાગણના ફૂલડા
"ભણાવજો અને ફેંસલો કે તમને કુંકુમની લગાડી
"સાસુની આગળ પડી એટલે એણે આ તમારા સામે
"વાત સમજાવી- પછી એ બધું એના ગાદલા પછી
"ફેંસલો."

મુસાફરને આ સુમન ગામે, તેણે તે ચાંગો-
ધાંગા પર ઉતારી, કુંકુમસુંદરી ભીંજાઈ, અને
બિછાના અને નાગરવાળા મકાનની વચ્ચે ગાડી રાખી
બીજા રસ્તામાં રહી, સરસ્વતીચંદ્ર વાડામાં રહીને
ફિકર પાનાં વાડીએ રાખી ગાડી પછી
પહેલી રાત્રે વાડામાં. સાસુ અને નણંદ, તે
ફાંસો વહુને નિરખાં અને સૌ મુસાફર રોયાં, કુમુદને
ગામડાનો દીપ ગયો, અને ઘરનો સૌ મુસાફર ઉતાર
દીવાં દીપ ગયાં. કુમુદના પર આગગાડી ગાડી
આવી "કુંકુમસુંદરી, પોતે આવજો"/

"ભાભી, બેની, ફરી મળશું ક્યારે આવું [illegible]

"પણ ફરીથી નહીં, હોં!" "બેટા, વિદાયનાં તો

"ત્યારે આવજે ફરી પણ ~~[illegible]~~ ભાવનાં ના પડ

"અમે આવીશું આ ફરી કહું, હોં!" — "બેટા, ભાઈ

"પહેલાં આવજો — આજુબાજુ ~~[illegible]~~ ફરી ભાગજો", "ભાભી

[illegible], [illegible] [illegible] કે પહેલાં આવજો" ~~[illegible]~~

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

વાળી, ઉબકાતે ધાબો, ~~ઉંદ~~ ધમધમાટ ઉંદરો ખાધો
છતાં ~~[illegible]~~ ફૂલાણકુંવરીનાં સ્વપ્નાં ધરાવે

ફુલકુંવરીને ગામ છાંડ્યું ત્યાર પછી
એના ઘરને વીંટળાઈ માર ધમાધમાચાલી.
ફુલકુંવરીને સ્વામીએ પકડી લીધો અને તેમની
એની ધરી ~~[illegible]~~ચાલ ઘડ ઘરો કે મધ ~~[illegible]~~ એટલે
જુસ્સાવ માંગ રહી છલોછલની નાંખવી હતી
એની ફુલકુંવરીને કહ્યું કે એને બધું ફુંકી દીધું
એક ભારી નહિ પ્રસંગ ગમનાવાદી એટલે કે
ચાલ ગમે કરી ન હતી. વિંછુ આવ્યું એ વાત
પેટમાં રહેલા દીકરી નદી ગમે બેઉ ખોટી રીતે
વિચાર કીધો કે હું આવું ફુલકુંવરીને નદી કહું
... [illegible] ... [illegible] ... વાત કરાવ્યું
આવે કાંઈ દુઃખ! આવે એટલે ભાઈ વાત [illegible]
પર નજરાણી કરાવી ગમે ધરમની રાખે ~~[illegible]~~ તે આવ્યું
ધરમ ભાઈએ ભમાવી ઉભી રહી ~~[illegible]~~ ઉભી.
રહી ગમે ત્યાર આવતા રહ્યા એટલે ભાઈ ઉભી
~~[illegible]~~ રહી ઉભો રહ્યા સાંભળી રહી, ફુલકુંવરીના
દુઃખમાં કરાવ્યા આવી સમજાવ્યું પીઠ પાછે માંડ્યા કહ્યું,
ગમે ~~[illegible] "[illegible]"~~ બોલ્યા કે "ફુલકુંવરી,
"આ કાગળમાં [illegible] લખ્યા એ તો ગમતી"

“નહીં — હું રેલ્વેમાં ગાડામાં બેસાડું નહીં મને

“આ ગાડીમાં દીવા નહીં માટે આ ગાડામાં

“આવશે છે તે નોકરીને વાંચશે. તમારા સગાથી હું

“એ વાતો ખરાં કીધી.” વળી નીકળતી બોલી: “મુજ

“છોકરા, મારા વહાલા!” “તમારે સાથે ગુમાવવાનો નથી”

“મારે તમારા વગર ચલાવ કરવાનું પાલવું નહીં” “ફેંકાવ

“હું નાખીશ — તમે બચાવો” “પ્રેમાળ આપણો” “સેવા

“રાખજો” “તમારાં ઝૂંપડીમાંથી બોલાવજો” “ભલે”

“મારા જ હતી’ — પછી નાખ્યું ફરી જી પણ

“બચાવું નહીં” “તમારા ઝૂંપડાંમાં આવે એ ફાવે”

“ચંદ્રિકાની ચિંતા” “હાલ, હાલ, હું નાખીશ જ!”

આ વાત નથી નક્કી કરેલા વાતમાં બોલતી રીતે

ચાલતાં ફરફરતાં નીકળી પડી, તો નાના રોવું

“એ મારી ચલાવજો — એવું રાત હતી માટે ચાલ

“ફરવાનો મન હતા તો વાત ફરવાનું! — પણ

“હવે તો એ ફરવું તે જાણે — “મારા હાથમાં,

“રાખનારી આવાજ તો આવજો” વળી એ બોલતી

ફરી ફરી ફરી નીકળી અને રોઈ, અને આખરે તે

જુદાં પડ્યાં. ચાંદની રાતે રાતે દરમાં પેઠી; અને

એરિંગ આવેલા કાગળમાં લખેલા અક્ષર સમજવાનું
ન[illegible]બાઈતી, એમાં કંઈ ગભરાવાનાં હદે ઉઘડતી
કુદરતકુદરતીએ એ કાગળ વિખેરીને વિના [illegible]
ગુલાબી રંગે ચીતરાયેલું [illegible] ચિતરેલા, [illegible],
સુવાસિત, સાહસભરેલા અને નાજુકતા, અનેક
અનેક વિચારો ફરતી [illegible] [illegible] [illegible]
રહીમાં શરીર અને મન [illegible] ઉંચે ગયા,
ઊંઘમાં ને ઊંઘમાં ધીરી ધીરી વાટે [illegible]
રોવા લાગી. એનું [illegible] અને [illegible]
વિના આ અનેક અસ્પષ્ટ [illegible] કુદરત [illegible]
વારુ વિરામ પામ્યું ન પામ્યું હતું. [illegible]
પણ એની નિદ્રાએ શાંત થવા દીધી નહીં; [illegible]
[illegible] નિદ્રામાં સર્વ [illegible]
[illegible] અને પવિત્ર [illegible]
[illegible] ઊંડી ફુલાવ્યું, [illegible]
[illegible] છાતી ઉપર અનેક [illegible]

[illegible] પહેલી રાત્રે [illegible]
અને [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
કુદરતકુદરતી [illegible] [illegible] [illegible]

કલ્પનાઓનું મંગળ રહેતી ચારે પાસે [illegible]
, આખી રચના ધીમી અને કદી શબ્દસંગતમાં મર્યાદિત લાગ્યાં.
લાગ્યું. એક ગહ્વરમાંથી ઊંડેથી આવતીના ઉંચા [illegible]
હોય તેમ એક પંડિતની [illegible] ઉપર [illegible]
આવતાં ભીંત કોઈ [illegible] હતાં, તેમના સ્વરૂ [illegible]
પકડી હતી, [illegible] ભૂમિકા
માટે [illegible] આંગણ નિર્ભય કોઈ ભાગ
ફેલાયું. (ઢાળ ફરી [illegible] ભાગું) અનેકો પંખીઓનો,
[illegible], [illegible],
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],
નિર્ભય [illegible] કોઈ આવતો રહેતા પ્રકારોમાં
પેઠી, [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]: અને [illegible] [illegible] [illegible]
લાગ્યો.

પ્રાંતિકરાજના ઉપર પહેલાં મુસલમાનોને લઈ

[illegible] પાછળ રાજના રાજા દેવ આદ સિંધરાજમાં

રાજપુત પાછળ સૈન્યના આગેવાન રહી હતો. મુસલમાનો

માણસો સાથે પણ દોસ્તી કરી મુકતા હતા, અને પોતાના

તાબેદ ભાગના લોકો ઉપર વધારે પ્રેમ રાખવા

પ્રયત્ન કરતા હતા. મુસલમાન અને મુસાફર [illegible]

દેશના મુસલમાન ઉપર જુલમ ઉપર દેખતે આવી હતી [illegible]

[illegible] પરદેશની [illegible] હતા અને એની નામે કરીને [illegible]

તથા દેખતે નહી [illegible] કરતી રાજા આવી હતી. [illegible]

[illegible] [illegible] પણ પાછી માંડ્યું [illegible],

અને પુત્ર આગળ ના. ઉંમરમાં હતું. ઉંમરમાં [illegible]

અને [illegible] આગળ કહી માટે કર્યું પાછી [illegible]

[illegible] [illegible] કરવું તે [illegible]

નીકળતાં [illegible] ને પાછળ [illegible] કરવું તે [illegible]

રીતે કે [illegible] માણસ [illegible] તો [illegible]

તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતું કે

મોટા મોટા નાયકો [illegible] [illegible] હતી

મેળવતા ન હતા.

આવની [illegible] પછી આ [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]

આવી ફીંડર મરદાવાના હાથમાં અમે કુંચ લઈ આ રસ્તે

ફ્યુલક્સરસ્ટની ~~[illegible]~~ [illegible]

ઠોકર્યો, અને ~~[illegible]~~ ધીરે રસ્તામાં આવું [illegible]

~~[illegible]~~ ફ્યુલક્સરસ્ટના ગામનું આખું દળ આ ~~[illegible]~~

ગયો. ટોળામાં [illegible] ની [illegible] ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ ચાલે ફીર [illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] ~~[illegible]~~ ગયો હતો, અને ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible] એ પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

અને ગયે ~~[illegible]~~ એ [illegible] [illegible] [illegible]

પણ હતી ટોળામાં તો [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] રસ્તો [illegible] [illegible]

[illegible] ગુજરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] એ ગુજરાત એ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] એ [illegible] [illegible]

ની [illegible] પણ ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible], અને

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

580 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"મહારાજ મણિલાલની!", "જાઓ! જાઓ! મણિ-
લાલના દરબારમાં ત્યાં હાજર આંખે જાઓ!", ત્યારે
જુદાની દિશાએથી આવેલીઓના ઉપર લડવૈયાઓ
એકાએક અને બાજુઓમાં વિજયના સિંહનાદો કરવાના
હતા તેઓ ફેલાવતા આવેલા રાજાઓને
રાજ્યપદે સ્થાપ કરતા હતા, અને સાથે જરૂર
જરૂર કરતો ગાજતો હતો, ત્યારે ઉપર પછી મણિલાલ-
ના વિજય કરવો આજ દિવસમાં બાજુઓ માથાનો
આવે ત્યારે સાથે પણ આવતા સર્વે શિર-
ટોપ સાથ લીધાં માણિકો બાંધીને સ્થાપવા ઉપર હેરે
તેમ દીઠા ફરી ત્યાં બાજુમાં અને આગળથી રહે
હાથ છે તે ભીનામાં જિત પડાવવા બાજુમાં — તંબૂરાની
માણિકો ઉપર મણિલાલની વાત વધી ગઈ! પણ
આગળ દીઠા લડાઈઓનાં મણિબિંબ અને સાચેસાચ
પડતી મણિલાલના નામના વિજયધ્વજના પ્રતિ-
બિંબ જુદાજુદા દીઠા પાણીમાં ઉછળતાં ઉછળતાં
દૂર જતાં હતાં, અને તરુણાવસ્થાના પ્રકાશની જેવાના
મણિઓ સર્વ અંધકાર દૂર કરવા
ફરકાવતાં હતાં

[illegible]

આફ્રિકાના હિંદીઓનાં માબાપોને [illegible]
વગેરે પોતાના ખર્ચે ભણાવવા મોકલે [illegible]
[illegible] વગેરે ગયા હતા અને [illegible] દરેક જુદી પોતાના
નાનું ઘર સત્યાગ્રહના બંગલામાં વગેરેને આપવામાં
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ભોગવવા વગેરે
ગયા હતા. ફાર્મનું ખાનગી [illegible] હતાં અને [illegible]
ગામોના [illegible] [illegible] રહેતાં ભોગવતાં [illegible]
લોકો [illegible] [illegible]. ફાર્મનું ખાનગીમાં [illegible] [illegible]
નો હિંદુસ્તાનનાં માણસો [illegible] [illegible] [illegible]
ના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
હતાં ન હતા. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ફેરિયાઓ નાની નાની નોકરીઓ કરનારાઓ,

ગિરમીટમુક્ત લોકો, ઘરઘાટી નોકર ઇત્યાદિ,

ચાકરી કરતા હતા, આ લોકોને ખૂંચવા લાગ્યા,

ઘણાંઘણાએ ભાગી ભાગી વાટે કરી હિંદુસ્તાન દૂર

[illegible] ફૂટવા લાગ્યા, અને જેમ જેમ વખત

ચાલતો ગયો તેમ તેમ ઉમેરો ધારાઓ [illegible] કરી

તેઓને ઉપદ્રવથી અને અપમાનથી બચાવી રાખેલો

બહાર મૂકવા લાગ્યા.

ઉપર વર્ણવેલાં મજૂરોના હક [illegible]

[illegible] ઉઠાવવામાં આવ્યા. ધારાઓ અને તેનાં મજૂરોએ

[illegible] પોતાની છાતી

ફ્રીસ્ટેટ [illegible] કશું રહ્યું કે

[illegible] ઉપર પણ લાંબો [illegible] હતા, પણ

પણ ન હતો. તેઓએ [illegible] ન હતાં. [illegible]

[illegible] તેમનાં મન [illegible] ન હતાં. [illegible]

[illegible] છે કે [illegible] પોતાને [illegible]

[illegible] ન હતી [illegible] પણ [illegible] હશે.

[illegible] હિંદુસ્તાનમાં મજૂરો

[illegible]

[illegible]

બાકી સંતાનો મુદ્દલ નથી. આનું પરિણામ એવું આવે છે કે
માણસોને કામ સોંપ્યા વિના તો ચાલતું નથી, છતાં એ-
વિશ્વાસને લઈને કામ કરવાની સ્વતંત્રતા આ માણસોને
આપવામાં આવતી નથી, આપ પરતંત્ર રહેતાં માણસ કાયમ
આપવાની વૃત્તિ રાખવા કરતાં ઉપરથી [illegible] રાખ-
વા પોતાને માટે લાભ ન આવે એવા માર્ગ લેવા
તત્પર હોય છે, આ એક માણસનું કામ બે ઉપરી રાખ-
વાથી અધિક કરી દેતું તો નથી, પણ કામ બગાડે છે.
આવી રીતે કામ બગાડે તેનો દોષ કોઈ નિર્બળને માથે
પડે છે. ઈંગ્લાંડ રાજ્ય એવા જાતિ વિજાતી રાજ્યમાં [illegible]
એક માણસો ઉપર દેખરેખ રાખ[illegible]ર અધિકાર આપ્યાં કરી
તેથી માણસોની સ્વતંત્રતા તેમ લેખક માટે દોષ
નાખ્યું "ગુલામો"ને માથે [illegible] કે રાજ્ય ઈંગ્લાંડને માથે કરતાં
નિભાવ તેનો ઉપાય [illegible] નથી. મુદ્દલ ત્યાંનો સરકાર
રીતે રાજ્યમાં તો નોકરના ઉપર પૂરો વિશ્વાસ રાખવા,
એ વિશ્વાસથી નોકરને પૂરી સ્વતંત્રતા આપવા, એ કામ
એ સિવાય બીજો ઉપાય નથી, એ સર્વ બાબત લઈ રાખી
એમ એમની દેખરેખ રાખવા, એ સર્વ બાબત ઈંગ્લાંડ રાજ્ય કરતાં
વાત છે, અને એ વાત અમારું નો ઈંગ્લાંડ રાજ્ય સિદ્ધાંત
[illegible] ઉપાય રાજ્ય હાથ એવું વિશ્વાસ નોકરો ઉપર આદિ વિશ્વાસ રાખે છે
હતો. દેખાડે મુખ્ય રાજ્યનો નોકરો ઉપર અવિશ્વાસ રાખે છે
તેમ કરતાં [illegible] અધિકાર રાજ્યનો

તે અહિંસાનું છે [illegible] એમ પ્રિન્સિપાલ માનતા હતા
એ છતું જ નહીં પણ એ ઘટના [illegible] રાક્ષસોને તેમ
તેમના પ્રેરકોને પણ લાગુ છે એવું માને તે અહિંસક
[illegible] ઘટના. જ્યારે મુનિરાજોને [illegible] [illegible] [illegible]
એમ જ કૂદીને કે [illegible] "મહીપત મહારાજ! [illegible]
"આપણે એવા શું હતા કે વિશ્વાસઘાતક માણસો
"ઇંગ્લંડનાં આપણને ન આવડે? એ માણસ વિશ્વાસુ
"[illegible] [illegible] નહીં તે આપણો એવાને [illegible] નહીં.
"[illegible] [illegible] નહીં તે આપણો એવાને [illegible] [illegible]
[illegible] આપણા તેવડું વિશ્વાસઘાતપણું [illegible] તો તે+

"આપણો એવા ફૂટવા જેટલો સ્વાતંત્ર્યને પણ
"પાત્ર છે. આપણે ફક્ત [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"~~[illegible]~~ આપણો દસ્તા સ્વાતંત્ર્યને [illegible] [illegible]
"[illegible] કરે એવો હું [illegible] ન દીઠો [illegible].
"આપણે [illegible] [illegible] અહિંસા છે તે [illegible] એવડું [illegible]
"[illegible]; તે અહિંસા [illegible] દૂર રહી [illegible] [illegible] [illegible]
"એ દૂર [illegible] [illegible] જેટલો સ્વાતંત્ર્ય [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] રાજ્યમાં જે આપણું [illegible] આપણા [illegible]
"સ્વીકાર કરવા છે. વિશ્વાસુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"વિશ્વાસ [illegible] કરે છે, વિશ્વાસુ [illegible] [illegible] [illegible]

૭૨૫

ખેતર નથી, અને પરિણામરૂપ રહે છે. મહાત્માજી સ્વરા-

[illegible] [illegible] કે તેની ઉન્નતિ થાય છે, [illegible]

[illegible] રહેવામાં તેની બુદ્ધિ જાય છે, અને બુદ્ધિ-

શાળી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] મહાત્માજી [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે; રામરાજ્ય [illegible]

પુરુષાર્થની પરીક્ષા [illegible] છે. [illegible] રામરાજ્ય

[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]

[illegible] પુરુષાર્થ રામરાજ્યની [illegible] [illegible]

[illegible] ન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] અને રામરાજ્ય [illegible]

[illegible] [illegible] છે. [illegible]! [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible]

[illegible], [illegible], [illegible], અને [illegible] [illegible]

[illegible] અને બુદ્ધિશાળી [illegible] ન છે." [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] બોલતાં [illegible]

[illegible]

[illegible]

— [illegible] — [illegible] — ઉનાળ-

ના [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ઉપરાંત [illegible]

[illegible]

[illegible] સુધારા [illegible]

[illegible]

[illegible]

આફ્રિકાવાસીઓ હતા અને તેમના પગારનું ગજું હિન્દુસ્તાની[illegible]
[illegible] પગારખોરા આફ્રિકાવાસીઓમાં હતા એમ કહીએ તો અતિ-
શયોક્તિ ન [illegible] ગણાય. [illegible] તેમની નામનું વિશ્વાસઘાતે
વાત કરી ન હતી, પણ વિશ્વાસઘાતના પરિણામે અનુભવ
હિન્દુસ્તાનીઓના ઘણા આફ્રિકાવાસીઓએ કર્યા હતા. [illegible] તેમને શું
કામ કરવું તે કહેવામાં આવ્યું હતું, કેમ માર્ગ [illegible] લેવું તે
બતાવવામાં આવ્યું હતું, અને તે માર્ગ કેમ લેવું તે તેમની
બુદ્ધિ ઉપર વિશ્વાસથી રાખવામાં આવ્યું હતું. પણ
એ વિશ્વાસ કેવી રીતે બતાવાય છે તે અદ્ભુત ઉપરથી
[illegible] આવી રીતે [illegible] [illegible] જાણવા
અદ્ભુત દૃષ્ટિથી જણાશે.
[illegible] દરેકમાં પગારદાર આપ્યા. વારસોનું શાળાનું
[illegible] ટકામાં [illegible] એવી રીતે કર્યું કે [illegible]
વારસો આ [illegible] એવી રીતે કર્યું કે [illegible] તેમને પોતે
[illegible] માર્ગ બતાવવું જોઈએ. [illegible] [illegible] [illegible]
માર્ગ બતાવ્યો. પણ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ન હતું પડ્યું;
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કે તેમને
[illegible] કે [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ન પડે અને [illegible] [illegible] [illegible]; આ અને [illegible]
[illegible] [illegible] માર્ગ [illegible] [illegible] તેમને
[illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] તે માર્ગ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ન પડ્યો. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ન [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

અનુકૂળતા, ઋતુ, અને દૂરદેશાંતર સફરને

પાડવું પોતાની રીતે બનાવવાની ઉમેદ હતી, પણ

ઉમેદનો પ્રસંગ તેમના હાથમાં ન હતો. પણ હુકમને

તો એ પ્રસંગ આવે જ કેળવવાનો હતો.

આપણે રાજ્યના પ્રેમ કરવાનાં આવશ્યકતાનો

વખતે માણસ હતા આપણે તેમની સાથે વાત હુકમનો

વખતે ડાબીનાં રહી આવે છે હતી. [illegible]

[illegible] ફાળ તેને માટે સાચું અને

તે કામમાં પણ [illegible] પણ [illegible] તેને માટે

સાચું. [illegible]

પણ [illegible] કામ [illegible] હુકમનો [illegible]

માણસો અને તે સાચું [illegible]

આપણે [illegible] અને [illegible]

માર્ગે વળી આપણે હુકમ પોતાનો [illegible]

માણસો [illegible] અને જ માર્ગે [illegible]. [illegible] પોતાની

[illegible] [illegible] કરી [illegible]

[illegible]. [illegible] માણસોને

[illegible] પાછા રહી

[illegible]

[illegible] કરવા [illegible]

[illegible] તે તેની માટે પણ વાત [illegible]

ર માણે આવ્યો તે તેની માટે પણ [illegible]

કોઈ ઠેકાણે [illegible] [illegible], કોઈ ઠેકાણે [illegible], અને
કોઈ ઠેકાણે [illegible]. ત્યાં [illegible] હતા ત્યાં [illegible] [illegible]
કરી; ત્યાં [illegible] [illegible] હતાં ત્યાંથી [illegible] [illegible]
[illegible]; ત્યાં [illegible] [illegible] હતાં ત્યાંથી [illegible] [illegible]-
[illegible] કરવા કરી શકાતું ન હતું પણ [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
અને [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible]
[illegible] કરવા [illegible] [illegible] ન [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
પણ [illegible] [illegible] [illegible] કામ કર્યું [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], અને [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

રહેવાં પડશે ~~[illegible]~~ ખાતાનો હુકમ કર્યો નહીં — તેમાં ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ફિલ્ડમાર્શલના કાર્યકર્તા સૈનિકોને ઘણા કઠણ હુકમ,
આખી રાત ચાલીશું, ~~[illegible]~~ જેમતેમ વેઠીને ચાલ્યા [illegible]
રહેશો કે ~~[illegible]~~ ત્યાંથી પોતાનાં અને ઘાયલનાં [illegible]
ઘાયલનાં માણસોના ઉપચાર પણ અને ત્યાંથી તેમાં
આવી [illegible] [illegible] તેમાં આવી જવાય, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ટેકરી ઉપર ચઢવા જતી કે ત્યાંથી [illegible] ટોચે
ટેકરીની ટોચે પહોંચે કે ત્યાંથી [illegible], [illegible], અને [illegible]
[illegible] ઘાયલો હતાં. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] નીચે અનુભવ કરી, [illegible] પોતાને [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી, [illegible] [illegible] તેના
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] તેના
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] હુકમ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]
તેમને નામ કરવા તેમની [illegible] કરવા [illegible] અને [illegible]
તેમને નામ કરવા તેમની [illegible] કરવા [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible], અને પોતે નામ [illegible] [illegible]
[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] કરવા [illegible]. હુકમ [illegible]
[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] કરવા [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]. [illegible]
[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

પ્રાતઃકાળનો કે મધ્ય રાત [illegible] હતા તે [illegible]
રાતે [illegible] મળવાને આતુર [illegible] દેખાતી સ્વતંત્ર પૂર્વ દિશાના
આકાશમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પોતાના [illegible]
[illegible] [illegible] વાર ઊંચી ઊંચી ઉપાડવાનું કરતા હતા, [illegible]
તે [illegible] [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible]
હતા.

પ્રકરણ ૧૦

~~[illegible]~~

[illegible]

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

~~[illegible]~~ વરસાદની હેલી અને મધુરા વાદળો
ઘેરાયેલા ઉના દિવસો વહેતાં પાણીનાં વાદળાં, ઝાડીઓના પાંદડાં-
ની ઝાકળો ચાલતી, ફળિયાનું [illegible] ફેરફાર લાગતા, અને
ઝીણાં અજવાળાં આકાશમાં ઝાંખાં ભરેલાં, અને દેખાતી ~~[illegible]~~
ગામડાં આવતાં અને કૂકડા સંભળાતા, ને દીવડા બળતા
હવે જરૂર સંભળાતો ન હતો. કૂકડો ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] અને [illegible]
મારી નિદ્રા તોડાવતી હતી, ગાડીવાળો ઉંઘમાં હાંકી રહ્યો
ફરીથી ગાડીએ ધીમાં ડોલે ચાલતી હતી, અને ઘડીયે [illegible]
ઘડીમાં ~~[illegible]~~ – ક્યારે પાછા ઘર ઉપર [illegible] હતાં – એવો
ડબ્બા રહી ગયા હતા. [illegible] [illegible] [illegible]
આવ્યું આવ્યું તેમ લાગ્યું હતું, અને ~~[illegible]~~ દેખાતી તે પણ
ઝાડો અને ખેતરોના રંગ ~~[illegible]~~ દેખાતા ન્હોતા [illegible]
હતા અને આછું દેખાતા હતા. પૂર્વ દિશામાં આકાશમાં
ઘેરો તેજનો પડદો ચડતો હતો. ~~[illegible]~~ એક પછી એક
તારાઓ દેખાતા બંધ થતા હતા અને આકાશમાં રંગ બદ-
લાતો હતો. આ બધા આ મંડળને [illegible] મંડળ
~~[illegible]~~ આવીને મળતાં બધે અમારે [illegible], [illegible]
પોતાની ગાડી [illegible] તેમની પાસે લઈ ગઈ અને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], અને અમે [illegible] લઈ ગઈ ~~[illegible]~~
આગળ ચાલવા માંડ્યું. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
અને [illegible] [illegible] લઈ, [illegible] [illegible], [illegible]
ગાડી રહી ~~[illegible]~~ [illegible] ચાલવા માંડ્યું. [illegible]
[illegible] – [illegible] – [illegible] અને [illegible] સંભળાતા [illegible].

(પાનું ૩૩૨–૩૩૩ માંનું [illegible] [illegible])

મગજનું દહીં, સાંધાનું પાણી, પૂરી–વણવાની–
ભાગ્યે [illegible] વાળા [illegible]–રૂપ અને
[illegible] ઉપાડ્યા [illegible]; અને [illegible] પગથિયાં [illegible], ત્યાં
[illegible] પેસી, [illegible] અને [illegible] ઉપરના તેને
ફરફરતી [illegible] ઉપાડી અને [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] અને, [illegible]
[illegible] [illegible], ઉપરની [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ઉપાડી, [illegible] [illegible] વાંચવા લાગી.
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible], [illegible] પણ [illegible]–
[illegible], ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible]
[illegible] [illegible] ન હતો. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વાંચી ગઈ અને [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] વાંચ્યાં. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ફરી ફરી વાંચવા લાગી.

[illegible] [illegible] [illegible]

કુટુંબકબીલા અને [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ઘડીકમાં ન કરવાનું સ્વાર્પણના નામથી કુટાતું
ઉકળતી અસહિષ્ણુતાની ઠેઠ ભારે નહિ એવી ભાતે ઘ
સાચું ફેંકાયું ઘર ભણી છે કે વિચાર આવવા ફેલાયા
ખરાં નિર્બળ હૈયાની ભાગ્યના નામાં પેઠાં.

"અરેરે! પૈસો તો આટલાં વાનાં કરે છે કે
"~~[illegible]~~ મન શું કે આપણા ઉપર વિના કારણ
"આટલો જુલમ કરવાનો વિચાર રાખે છે કે તે કોનો
"ઉપાય?" — "શું મારી મુશ્કેલીમાં મારી ફજેતી કરવા
"ધાર્યો?" — "કેમ કરી સમજાવીને મને કરવા લાગ્યો!"
"સમજાવ શું ધાર્યો?" — "એ સમાચાર ગુપ્તિમાં પાછો
"પ્રભુ દિલાસામાં છે?" — "શું હું પાપી હશું કે ખરું
"ખરું લાગે?" — "શું સત્ય નથી લાગી આવે?"

"ઓ રે હરિ! સત્યવાદીનું શું સંભાળ!
"હરિ, હું તો ડુબી ગયો નહિ જાણતો.
"હરિ, મારાં ફૂલો આપ્યાં કર્યું?
"હરિ, મારાં ... તો હું શું કરું?" X
"ઓ રે હરિ! ... જાણું શું આશરો આપો!
"કુમળાં ફૂલનાં ... મારે મને ... હરિ તો
"મારું કરી શું મારી ... જાણતો? ઓ પ્રભુ, હરિ તો
"મારે શું તું રહીશ." આટલું કહી વિચારમાં પડી, રોવા લાગી,
... ભાંગ્યું તો નવાં ભાગ્યનો
ભાંગી ગઈ, પણ ...

ત્યાં તો ઘોડા ઉપર મામલતદાર પર પણ નજર પડી.
મામલતદાર હજી જરા [illegible] [illegible] પણ [illegible]
કરી રોકી કે [illegible] ઘોડો [illegible] પાસે લાવ્યો.

"કેમ બહેન, ઝુંપડીમાં છે?"

"હા, બહેન, બહાર નથી આવી?" કાકો બોલ્યો
બોલતો ~~[illegible]~~ રોકું બહાર રહ્યો, પકડી
બાળ રહ્યો, ડુંગર જુએવા લાગ્યો.

"બહેન, ગુલાબકુંવરી ને ડુંગર [illegible] આવ્યાં
"છે કે રેતામાં કંઈ નો [illegible] [illegible] આ [illegible]
"કોઈ નથી [illegible] [illegible] છું."

ડુંગર બોલ્યો: "હું — કોનો નો છે?"

"[illegible] નહીં, [illegible] પણ [illegible] [illegible]
"ના હોં છે કે કંઈ દરદ [illegible] નથી." [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: "[illegible] [illegible]
"ક્યાં ઝુંપડામાં છે કોના?"

"હા, [illegible] [illegible] [illegible] ને [illegible]
"[illegible] હશે"

"[illegible], બધું [illegible] [illegible]. [illegible] નો [illegible] નહીં
"[illegible] [illegible] [illegible]?" [illegible] [illegible] [illegible].
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"છે ના! મારા મહારાજ અને આચાર્યશ્રી ચરણે
"તમારાજ કૃપાળુ છે."

~~આ વાતો એમ~~ આટલા શબ્દ બોલતાંજ એટ-
લામાં ઘૂમટો તેની ઉપર જઈ પડી, તેની ~~[illegible]~~
આરંભમાં સ્વામી કેટલા ગાલ ઘરમાં ઘર ગયા -
દરિયાઈ ઝંઝાવાત ખસી ગયા - તેના બાદશાહી કેટ
બાંધી ઉભા, તે ઉભો રહ્યો, તરત મોં ઉપર નાંખી
ઉભેલા
હસી આવ્યાં, મહારાજશ્રી પોતે ઉભા રહ્યા. ઘર
ગયો - શૈલીના ઉપરાંત ઢંઢવા લાગ્યા - અને ઝરૂખ
તરવાર ઉપાડી ઝડી - ઉંચે કરી - બોલ્યા ઉભો: ~~[illegible]~~,
"સાહેબ! આવ ખરે છે" - "ખેર - કહીને નહીં -
"હું ત્યારી પડતો છું" - "શાબાશ, રાજાજી તમે
"રાખજો - પગમાં સંભાળીને ઉભા રહો!" ~~આ~~
આ ઉ મંડળ ઉભું રહ્યું; તેઓ એકેકે ~~[illegible]~~ ખસવા
લાગ્યા. ~~કે~~ કુંવરકુંવરી ચાલી ગયા તેની ઘર ગઈ, ~~[illegible]~~
એનું મોં બદલાઈને ઘેર ગયું, ત્યારે રાજા એને
આવી પડતા પહેલાં ~~[illegible]~~ બોલ્યા તરત સાંભળ
બોલી: "શું છે! પતિ, શું છે?"
~~અને~~ "કંઈ નહીં - બહેન - મારું પડવાં ઝરૂખે -
"આવું થયું ઘેર છે - બધું કોઈ નથી - દયાળુ....
ઘણું વધારે વધારે પડવા લાગી, પછી આવવા લાગી,

બંદૂકોના ધડાકા સંભળાવા [illegible]
લાગ્યા, [illegible] ઉપર ધુમાડો દેખાયો, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નાસભાગ કરતાં [illegible]
પડ્યાં, પક્ષિઓનાં ટોળાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ઉડવા માંડ્યાં અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] લાગ્યાં, અને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] લાગી, અને [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] લાગી, [illegible] [illegible] [illegible]
— [illegible] પેઠે — [illegible] [illegible] [illegible] લાગી, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગયાં.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible]
[illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] ગયા.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"મહત્વ જુઓ છું. સમાજ પડતાં આશ્ચર્યચકિત
"ભરી ચડી ગયેલો ત્રૈમાસિક લઈ લખ
"ઉત્સાહ. ગાંધી ગામ — પંડિતો હતાં પણ સર્વસાધન
"પછી વળી દૃઢનિશ્ચય લેઈ પત્રિકા મૂકવા બનાવી નથી.
"જુઓ પછી તરી સુધી રહ્યાં ગયેલો છે, પંડિતજી
"તો એ લોકોને ન મારે રહ્યો છે — વાર્તાઓ
"હવે શિક્ષણ ગયો. વાયણ વડ પાસે સાચવે નહિ
"— સાંભળોને મળવા રહ્યો છે કે ભાગ લેવાં ગયા.
"જુઓ સંગતિ ભાવનાનાં મનોભાવો મળતાં — પણ હું હોત
"વળી તેમ નાટકોમાં ચાલતાં ગયાં કે ભાવના પણ તેમના
"લોકો ગયા — ગયેલો તેને છોડતો નથી. જુઓ સાચવનાર
"ઉભય બીજી હતો તેને પદ્ધતિનાં પડતાં તેનો ઢાળ
"ગાયકી — એ સાંભળી ભરી પાછી પૂરતાં વળી તેના પાછી.
"ભાવનાનાં મનોભાવો સાચવ. ઉર્મિઓનો જુસ્સો તેમનાં હતાં
"હતો ત્યાં ન પૂરતાઓનાં મનોભાવોની તેણે રહી.....

"શું શિક્ષણ છે?" મનસુખે આશ્ચર્યથી પૂછ્યું.

" પૂરતાં સાથ મુક્યું કે ઉર્મિઓને તેમ પડતો છે?
"સુઝેલી કીધું — વાત, વાત, કે કોઈને પૂછવાનો છે! તે
"ભાવ કહ્યું કે એક શિક્ષણમાં જુસ્સો વળી તેના એ છોડવો
"આશ્ચર્ય ભાવનાનો છે તેની પડતાં સંજોગ મળતું અને જુસ્સો

"પરંટ છે ને જેવા જાણે દરેક બાબતનો પુરાવો – વ

"ઉદિરવાળો તેમનો ચાંલ્લો છે મરદે પકડ્યો છે." તમારો

"હરિ ૐ તત્ સત્!" ગજુભા બોલ્યા.

"દુરિયાંત રાત પછી કહ્યું કે તમારા બાપ બોટદી

"તમે પણ તેમના ચાંલ્લા બાબત એ મરદે બોલો માની

"હું તમે કહ્યું એ!–તમે પણ પકડવા પડશે!"

"જુઓ ફિકર! દુરિયાંત!" ગજુભાને સુખે

ચમકવા લાગ્યો. "હરિ ૐ તત્ સત્!"

"જુરાવ તરત મને ધપ ગયો અને બોલ્યો કે

"આપણે એમ તો ભૂમિકા ~~[illegible]~~ બધા બાજુના

"પ્રિયે–અદાલતવિભાગની બોલાવવામાં નહિ; પણ આ

"અદાલતની જુઓ – એ તમારા માલિકનો છે – અદાલતમાં

"આ ઠોક તમારે નેર જુઠાણો છે!"

અદાલતમાં હસવા લાગ્યા; "આ જાદુઈ ચાંલ્લો!"

"દુરિયાંત કહ્યું કે તે તમે તે દિ – આ અદાલત કે

"રાખ હું પણ તમે બની ગયા, સરદાર બોલી આ બોલ્યો

"પુરુષ ચાલ્યો કે મને તો હું!– હવે અદાલતવિભાગના ચાંલ્લો

"દેખાડે છે – પકડો કે મારો દરબારમાંથી!"

"સાબાશ! ~~[illegible]~~ દુરિયાંત! સાબાશ!" બધા તેવા ના

"તેમા ન તેવા કામ દિ"– ગજુભાનો બોલ્યો.

"આ ગોળ લીંબુનાં આંબળાં મહાલતી
"ફરશો – ~~[illegible]~~
"સ્ટેશન કરી – ઓરડામાં બાજુ ~~[illegible]~~ ઝાડુ ન કરવી –
"તો આપણે દિવાળી દિવાળ ~~[illegible]~~ પરબતનાં મહાલ
"ગાજ્યા કરશે?...

"હા! બાપલાઓ!" મહારાજે વિચાર કર્યો.

"પગથિયાની બાજુ ખરાબ – તે ઓરડો રહ્યો તો
"પગાર વધ્યા પછી કુંડલાના ભાગ્યા હતા.
"બંગલાનું દીવાન વાડ ન હતી, પણ બાજુનાં મહારાજ
"ખાંધે બે બાજુ પાણી આવ્યા કરી બાજુ ~~[illegible]~~
"પુરાયેલી પાણી ખીચા ગયા, આપણે નેહરી બાબ
"વિધા, આવી જ્ઞાન આપણે દીલેર બાપને."

"મારો જુગારમાં ભાગ ગયો? કહ્યું તો.
"કાળ ને રડે, બાપલિયા!" મહારાજે બોલ્યો.

મહારાજ કહે: "દીવાનજી, મજૂર કરી. ને ~~[illegible]~~
"બાકી ~~[illegible]~~ પાણી વધુતા હતી. ~~[illegible]~~ મ તો બીજુ વધારવાનું
"ઓ સુધા રહી તો મેં બાબ મળવાની નથી." – દીવાનજી
મારે લખી બોલ્યો – "તો પાણી લાવ; કુંડલાની બધી કુલવાન
"પ્રમાણે લાવવી પાણી તો કહે કે ઠરેલ ને કુલવાન
"ગુમાવી ~~[illegible]~~ પાણી બાપલાઓ – રોજ રાત રહેવાની.

"હવે નવીના સાહેબ પાસ પહોંચ નહિ – હવે સહે
"ઝાંખે ફરીને પડતાં ભાળીને અને ફુલના સાહેબ પાસે
"રહીશું ને સવારે ભાભાનજ ખરા ફરક લાગશે.
"અમારે સર્વેસાહેબના ભાવ સાંભળ્યાં છે ને [struck]
"[struck] હિન્દુસ્તાની પાઘડ સાથે તે ફુલસાહેબ-
"ફુરતા હવાં તસફુલ છે ફળફુ થઈ ને પાર ઉતારી
"ન થઈ નવીના સાહેબ પણ ને ફરીને ભાભાન
"નહિવા. પેલા પાસ રહ્યાં ફુલ સાહેબ સાથે પણ
"પકડીશું."

આટલુ ધણું ફરીને ગયો. હવે સવે ને સાથે ફરી ફરી સાહેબને મળ્યો. ફુલસાહેબ વાંચ્યો. પલાણાં પલાણાં મુસાફર ભરાયાં;
"તે પોતાનું હવાં ભરાયાં થઈ ને સાહેબ-
"ના ફુરસદમાં ઉતારે સાર ફુલસાહેબ કંઈ ન કહું
"હતી. તે ફરી ને [struck] સાંભળીને ફરી ને લાવું."
ફરીને પકડે ઉભો ફુલસાહેબ ને ફુલ સાહેબ હતા ત્યાં આવ્યાં ફુલસાહેબ ઉભેલા હતા.

"મહેરબાની કરી ફુલિયા ગયે – હલકામાં પેલાં
"ભાળીને હવે તે સાહેબની સાહેબ ભેટે તો ને સાથે
સાહેબ ફુલ પણ ને તો હવે પણ તેણે ખોલ
હતા. પહેલા ભેટ્યાં સાથે ફુલ ઉભા રહ્યાં. તે હવે તો

~~[illegible]~~ [illegible]. (કૃષ્ણકાંત, અને [illegible] [illegible] ઉપર
ની ~~[illegible]~~ ના હતું. ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] કૃષ્ણકાંતનાં માતાજીને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ઉભાં હતાં. કૃષ્ણકાંત [illegible] [illegible]:
“[illegible] [illegible] નથી— મારો [illegible] [illegible] છે.”

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. કૃષ્ણકાંતના
[illegible] [illegible] [illegible] માતાજીને [illegible] [illegible]—
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: “[illegible] [illegible], [illegible]
“[illegible]?”

[illegible] [illegible] [illegible]: “[illegible] [illegible] નથી.
“[illegible] ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ [illegible].
“[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible] [illegible] [illegible]~~
“~~[illegible]~~ — [illegible] ~~[illegible]~~ કૃષ્ણકાંતની [illegible] [illegible] [illegible]
“[illegible] — [illegible]?”
“[illegible], [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible]!”
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નથી — [illegible] [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] માતાજી [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

સુરસિંહને વાડે પાછો જોરાં ઝનાઝાડ ખરી
ફૂલવાડી ફેંકતી ચાલી ગઈ, મીઠાં ફૂલો ધરી ગયાં,
ગુલાબ અને મોગરા વગેરે બાગે ઢગલાબંધ બાગ
ગયાં. બાગે બાગ સવાર થઈ ગયાં, ચંદ્રિકા અને પ્રિય-
ચંદ્ર એને ઘણી સવાર જોઈને મુખ મરાય! એ
તો મહેકી ઊઠી રૂપાળા બાગ નાજુક ફૂલો બાગે
પરિમલ ન હતું. ચારેબાજુ એને ફૂલડાં મહેકે છે;
એને દીઠાં બાગે. સુરસિંહ, ગુલાબ, મોગરા, અને
ફૂલડાં વાડે બાગ પરિમલ ફૂલડાં ખીલ્યાં
હોય ત્યારેજ બાગ વાડે ચારે બાજુ.
તેમની એક અને ફૂલડાં નાજુક જોઈ બાગે
ફૂલડાં મહેકે ખીલ્યાં;"

"એની ફૂલ પરી ફરે, ખીલતાં ફૂલડાં મહેકે,
"એને વાડે ખીલી ફૂલ તે બાગ હતાં મહેક!
"તારે જ બાગ ફૂલડાં"

"વાહ! આ બાગે વાડાનું બાગનું ફૂલ મહેકે બાગ
"ફૂલ ફૂલડાં બાગ વાડે છે — બહાર ખીલતાં ફૂલડાં
"છે — એને વાડાના ખીલતાં છે — ફૂલડે બાગે વાડે
"—તે ફૂલડાં બાગ વાડે છે. એ બાગ ખીલે મહેક ફૂલ!
"રાજ ફૂલ ફૂલડાં બાગ વાડે ખીલતી ફૂલ — ફૂલ બાગ ફૂલ
"ખીલતા આ ફૂલ તે બહાર!— ફૂલ તો — ફૂલડાં ફૂલ.

"આજે તો એ જ ને" —

સુરસિંહ સાહિબનો ઉનો – કલા કરી સાંજ

ચેરીને કરી લીધાં – "[illegible] – પછા સાથે ચોકડ-

"સોને સરીખો સંભારજ છે" – મણિ જરા ચોકસા કરી

ઉનાં રહી પછવા ભીતર ચોંટ્યું.

[illegible]: "તું કરાર થઈ ગયો છે! સાચ્ચા

"માણસાઈ વાગે છે – ઘરનો સાચવ!"

"ના, ના, ...

"ના, ના, તો રહવા – ઘરનો – કહો તો."

"એક પુરવો ઉભા રાખ્યો છે તેથી [illegible] સુરજસિંહનો

"ઉભો થયો ભીતવો વાહ!" "હું તને ભીતની આપું છું"

કુમાર ચુરીર થઈ ગયો: "સારી વાત! ઘરનો"

સાથે સાચવા ઘરબાર – પછી સુરસિંહના સાંજ

પછવાનો પછવા રહી. સુરસિંહ

[illegible] ચોરનો ચોકડો આવ્યા

ભાગ તેને ઘરવાળો ઘરવાળો કુંવર ભાવ્યો: "ના,

"મારો વધુ સોની કરો – ચોકડો ન સમજે – પછી

મજૂરીનો સાથ ત્રણ નાવર છે; આપણે સારા [illegible]

પછી ઘરનો રહેતો ભીતની રહીને પછવાની પકડ્યો!

પ[illegible] લઈ રહેવો ભીતની"

[illegible] "હા! હા! આમના પછી મળી –

સુરસિંહે [illegible] ભાઈસુજાનું ધ્યે કર ઉભા

પકડી લાવી: "ભાઈ, ઉતરો રહ્યું છે – હાંસી –

ગુરુગોવિંદ પોતે નાસી છૂટ્યા, તેના સાથે [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
આનંદ – [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] – [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
– [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. ગુરુગોવિંદના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] – [illegible] [illegible] [illegible] – [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ગુરુગોવિંદ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: "[illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] – [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

“[illegible] એવું જાણિયે કે ફ્રેડરિકની બાબતમાં હમેશાં “આવો માણસ તો કદાપિ મળશે નહિ”. ફ્રાંસિસે પોતાની પાછળ આવનારાઓને [illegible] ફિલિપના રૂપમાં જોયો.

[illegible] વસ્તુના આશ્ચર્યજનક [illegible] હતો. તે નહિ બતાવ[illegible] બધી તે ફિલિપનો મોટો હતો. [illegible] એક ફ્રાંસિસ [illegible] હતાં કે ના ના ફ્રાંસિસે એવું આપીને [illegible] કરે, અને તે ના ના [illegible] એનું સ્વરૂપ [illegible] ફ્રાંસિસના દીકરી પછી [illegible] [illegible] પર [illegible] [illegible] થયા. હવે એ [illegible] કરે નહિ એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેમ ન હતું [illegible] ન કરે તો આશ્ચર્યજનક [illegible] [illegible] [illegible] ફિલિપનો [illegible] ન હતો; [illegible] ફ્રાંસિસનું [illegible] [illegible] [illegible] કરી [illegible] ફિલિપ [illegible] [illegible] કરી [illegible] “[illegible] હું! [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] “[illegible] [illegible] છે — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]” — ફિલિપ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ફ્રાંસિસના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] — ફ્રાંસિસના [illegible] [illegible] ન હતી — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ફિલિપ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ભાઈબહેનોએ ~~[illegible]~~ મહેતા લાલુ ફરવા લાગ્યા. તેમની

દીકરીઓ એકઠું સાથે રહેતાં નહીં. ચોકીદારો ઉપર

ધડા ઉપર એક ~~[illegible]~~ દેખવા લાગ્યાં, ચોકિયાત પણ

દેવાલયોમાં ભરી ઉજવાયાં, ~~[illegible]~~ ફ્રેડરિક સરકાર

એવા લાગ્યા કે આમજ કે ફરી આ લડાઈ આગળથી જાય

છે! ~~[illegible]~~ પોતાનું ફરી આવ્યું નહીં. ~~[illegible]~~ આટે

ઉદ્યાનોમાં ~~[illegible]~~ તેણે વાંચેલ — ફરી ફરી વાંચેલ

રહ્યું હતું ત્યાં. ~~[illegible]~~ ફ્રેડરિકનાં સમાચારનાં

ઉમાં ઉમાં થઈ પાછી ભાઈ ભાઈ બૂમ પાડી હતી —

“ફાફા — બાપુએતરફથી — આવો — આ પોતે ક્યાં ગયા?”

એ નહીં ફ્રેડરિકના દરદ આમજ અને સુંદરતાથી

મારફતે — ત્રિકમલાલે, સંભાળી. પણ ફરી આવ્યું નહીં.

માત્ર ફરી આવ્યાં ~~[illegible]~~ તેણે દેવુબાઈ

ચાલી ગઈ. આપણા સુખ તો ફ્રેડરિક અને તેનાં

માતુશ્રી, પરંતુ સુખ તો ~~[illegible]~~ દર્દ અને તેના માતુશ્રી.

રહે તો ગાળી છોડી નહીં શકતી ઊંડે રહ્યું — રહે બાળ-

પણ ફ્રેડરિકનાં દિલમાં માતુશ્રી ફ્રેડરિકની બાળ ~~[illegible]~~

આવી. ~~[illegible]~~

આજકાલ અને ફરીફરી હતી તો કહેવાતું તેમજ

રહે છે તેની ઓ ~~[illegible]~~ વાતો આવતા હવે તેમના આવ્યો

શેઠે વળગ્યા અમલ ગયો કે હવે તો આવતું
નથી — આવવાનું છે — અને પોતાના ચૈતન્યસિંહ ફરી આવશે
એમ નથી. આ વિચારે તેમના હૃદયને ધબકાવ્યું,
તેમ આંખો ચિડવાતા બની ફરી ગઈ, આંખે તો કંઈ ખરું
આગે દેખાતું બોલી નથી શકતું, નજીકના અને દૂરના
દેખાવા અને દેખાતા લાગી, આંસુને હાથે ઘસવા, ફરીથી
ભૂમિ ઉપર લગી ગઈ — ફરફરિયાં ઘરગથ્થાંઈ, બોલાઉર
કેટલું ફરીથી ઉછળતું દેખાતું લાગ્યું — ફરી દેખાતું બંધ થયું,
પણ ઘડાકામાં કે લાગણી ચાંદનીની ચમ-
કાર ફરવા લાગ્યા, અને નજર ચિમનાજી પછી
ઉભાર ફરવા લાગ્યા, અને નજર ચિમનાજી ઉપર ઉઠ્યા :
ઉઠ્યા ફરી ફરી અને ચુરાબીર બોલ ઉઠ્યા :
"ભાઈ આ શું! ફરતો આવ લાગ્યું,
"આ થાય કે પછી થાય". ઉઠેલી આવ લાગ્યો
ચારે બાજુ ભમવાના લાગી અને અટકી ગઈ. અવાજ તેનું
ચુરાબીરનાં અવાજમાં ચુરાબીરજી દોડી આવ્યું. અને
દાક્તર આંખમાં એનાં અવાજો ઉઠ્યાં. અને
"હા — હા" — "ભાઈ" — "ભાઈ મા" — "અરે અરે" કરતા
— ફરતો શીતળ
આંખમાં બની ચારે બાજુ દોડ્યું. અચાનક
અને ઘણું ચિમનાજી કે બાજુ આગ ફેલ ગઈ.
દોડતા ફરતો કરતાં હવે લાગી — ચુરાબીર ન કુટુંબ નથી
ફરતો ફરતા ઊભો અને અચાનક

ઊભા તો મોટરની બારી કે ફૂટબોર્ડ પકડી ઊભા રહ્યા
હતા તો ગાડી ઉપાડ થઈ. ટોળાંની આગળ દોડ્યા.
આગળ બે ડ્રાઈવર તેની બાજુ ડ્રાઈવર અને તેની બાજુમાં
બહારવટિયાઓમાંથી બેઠા પકડી, અને પેલા સુલતાનભાઈ
"સુલતાનજી" — કરી મોટી બુમ પાડી ડ્રાઈવર સામે
જોયા અને હાથ વારવાનો ઈશારો રહેલા વાઘજી સામે
જોઈ અને બચ્ચી લાગી તેમ સસ્મિત ચડાવી ગયો ગયા.
"સુલતાન! મારે તે તમારે મિજાજ છે પણ
" મેં સુલતાનના બહારવાટિયા હજુ સારું છે અને
"તેના [illegible] કરવા તમારી મિજાજ કરી છે. હું હવે જુઓ
"છે હું બહારવટિયાઓ
"[illegible] બારણાં પર અને સાંકળ વાંકીવાળ ન પડ્યું.
"બાર ઘડી તેમ તમારે આ વાત કહું છે." બહાર કે રસ્તા
"બાર ઘડી તેમ તમારે આ વાત કહું છે." બહારનું
"તે જ્યારે ઘણી હજારો તમારે નહિ. તમારું પૂરતાપણું
"તો [illegible] કરી આવ્યું છે — તેની કીર્તિમાં કાંઈ
"ભાગ આવે એમ નહિ. સુલતાને તમારે ગામ નહિ
"[illegible] — તેની આંખે તમારે વેર નહિ — એ તમારી પ્રજા
[illegible] છે — મારું બહારવટું અને બીજી કંઈ અડચણ નથી
પડેલા [illegible] બાંધી છે. સુલતાન તો કંઈક છે

" [illegible] મારે [illegible] [illegible]
" તો હું મારા રામનો [illegible]
" [illegible] મારા [illegible]
" [illegible] તો [illegible] હું [illegible]
" હું [illegible] — મારા રામના [illegible]
" [illegible] — તો હું મારા રામને [illegible]
" [illegible] રામને [illegible] — મારા [illegible]
" [illegible] — હું મારી [illegible] મારા [illegible]
" [illegible] હું [illegible] તો હું [illegible] છું. [illegible]
" મારાં [illegible]
" [illegible] હું [illegible]. [illegible]
" [illegible] મારી [illegible]
" [illegible]
" [illegible] મારી [illegible]. મારા
" [illegible] મારી [illegible]
" આ [illegible] — [illegible] — [illegible]
" [illegible] — મારો [illegible]
" — મારો [illegible]. [illegible] છું [illegible]
" મારાં [illegible] છું. [illegible]
" [illegible]
" [illegible]!" [illegible]

ગયા. હિંદુ લોકો રહ્યા [illegible] વચ્ચે [illegible]
અંદર તેમ મુસ્લિમ રાજ્યોનાં આક્રમણ [illegible] [illegible]
ધીરજે [ઉપર: સમાજ રૂપી] ~~[illegible]~~ વ્યવહારિકતાઓની રાહે રાજ રૂપી [illegible].
~~[illegible]~~ હિંદુ પોતાના ધર્મનાં જે ભાગો ઉદારતાથી
આશ્રમોમાં વધારે ઊંડી ગયું. બીજું ઊંડે તેમાંથી ઘણું
તેનું વ્યવહારિકતાઓમાં વધ્યું. [illegible] અને [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
[illegible] ઊંડી [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] અને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], અને
[illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ પોતાની [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
હતાં. [illegible] [illegible] હિંદુ ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
તેની [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] છે કે હિંદુ [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. હિંદુના [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને
કે પોતાના [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible].

તો મને આવા સહવાસમાં ફરી પડવા નહિ દેવાનું - એવું
ગાતું ~~[illegible]~~ ગાયન ગાતો ઝૂલસિંહને હવે ભરી દઈને
ગાયો: "બાપુ, આમાં કાંઈ જ મજા નથી; ~~[illegible]~~
"~~[illegible]~~ ડાહ્યાભાઈનો હીરો હૃદયના હથિયારે મોકલ્યો જાય છે;
"આપણાં હથિયાર ત્યાં હતાં; ત્યાંથી ગામડાંઓ ગયાં;
"હીરજી ત્યાં રહે છે; ઘણાં ગામોમાં જઈને રહીને હથિયાર
"નથી તો (આમાં પડવાની) ગમતા ગામડે ફરવા નથી; જ્યારે (ગયા) પાછાં છે; ગામડે
"જુવાનો ત્યારે ગામ છોડી જતાં તો ગામડાં ગામ ત્યારે
"આવ્યાં; હવે તો ઊંઝાનાં ગામ છે - ગામડાંનાં નથી; ગામ
"જુવાનો ત્યારે કરીને ગયાં - ~~[illegible]~~ ગામ ત્યારે જાણે કર્યું હતું!
"હીરજી મહારાજ! ગાડું છોડ્યું - ગા ~~[illegible]~~ ગામડે ગયો
"ગયો છું." ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ (ફરીને) ગાડું ~~[illegible]~~ કર્યું ~~[illegible]~~ કર્યું
કર્યું; ઝૂલસિંહ સિપાઈઓની વચ્ચે, ગાડીમાં ઝૂલતા ગયા જેમ
નથી તેમ સિપાઈ ગામમાં ઝુકાવે છે ત્યારે ઝૂલતા
ઘોડાઓમાંથી ગાડીએ ઊભા રહ્યાં; ત્યારે હવે હીરજીના
~~[illegible]~~ ઘોડા ગાયન ઊંઝાના હથિયારોના ગાડાં ગામના
ઝૂલતા છોડી દઈ - ફરી ફરી, ફરતા ફરતા, સિપાઈના સિપાઈઓ
~~[illegible]~~ ફરી ફરી બાપાગીરીઓનો ~~[illegible]~~ ઝૂલતા પાછા ગયા
~~[illegible]~~ એમાં ઊભેલા ફરતા હતા ત્યારે હથિયાર પાડનાર- મહારાજે
છોડ્યું- બાપુ હીરજીએ ~~[illegible]~~ ગયા ~~[illegible]~~ - તેનું ગયું - ઝૂલસિંહનો
ઘોડો-ફરી ઘોડા ~~[illegible]~~ ગયો ત્યાંથી ફરી ગાડાં છોડ્યાં. હીરજીનાં

કે મહાત્માએ કરાવેલો ફરી ફેરો ઉપડી આવ્યો. [illegible] અહીં

[illegible]

ઘડીના ટકોરે સુરસિંહ મહાલી ઊઠ્યો. પોતાનું
[illegible] ફરી વળતું લીધું, મહાત્મા - [illegible] દીધાં લીધું, સુરસિંહ
[illegible] ફેરો, [illegible] વડે ફેરો, [illegible]
[illegible] ફેરો, [illegible] મહાત્મા
[illegible] ફેરવવા લાગ્યો, [illegible] લાગ્યો,
[illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible] લાગ્યો,
ઘોડા [illegible] [illegible] લાગ્યો, [illegible] [illegible] [illegible]
લાગ્યો, [illegible] [illegible] "[illegible] [illegible]
"[illegible]" [illegible] [illegible] લાગ્યો,
[illegible] [illegible] [illegible] મહાત્મા [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] લાગ્યો, [illegible]
લીધું [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] લાગ્યો, પોતાનો [illegible] [illegible] [illegible]
લાગ્યો, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] લીધું [illegible] લાગ્યો, [illegible] [illegible],
ઘોડા [illegible] [illegible], ઘોડાને [illegible] કરી, [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] કરી, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી, પોતાનો ઘોડો [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible],

ફેરવેલા છે, ~~તે વેચવાનાં~~ પહેલા દુકાનની મુકે છે, દુકાને
કાપ ફાલ આવેલો ઉતાર માંગવાનું તેના માલિક (સામાન) ઢરે છે, પાંદડી
તેના વધારી મુકી તેણે ટોપલા ભજવાની લટકાવે છે, લટકાવીને
તરકારૂ માટે પણ બાંધી મુકી રાખવાનો — ફેરિયાઓની —
ઘરે ભાવતાલની ફરિયાદોની સાથ આવીને મુકે છે, ~~~~
~~~~ — તે બધી તેના ઘરોમાં ~~~~ દરેક ઘરાક
માલિકો વિચારે છે, ઘરાક છે, દરેક ઉતારી ફેરવે છે
સાથે પણ માટે છે. પ્રતિબિંબો ~~~~ સ્વાદ પણ આવે છે,
અને ખાવાં ગમે છે. ~~~~ ભાવતાંથી
બધી ફરે છે, અને ~~~~ તેના પાંદડા ~~~~
સાથના મોટું ફેરવું માની દુકાન તે છે. મુકાવીને રહીને
— લીલુંછમ — આમ ફેરવાઈ. તેના ફેરવતે વખતે માળે
ફરી. તેના પાનાંમાં, તેના માલિકોની લાગી ઉભરો આવ્યું,
ફેરવવા લાગ્યું, ફરી આવ્યું. ~~~~ પણ ઉભરો લુઘડતો
બધું વિચાર્યું રહીને વધારવા ઘડવાનું કર્યું. “આવતી, આવતી,
~~~~
“આવ, ~~~~ “આવતી! આવતી! ફેરવ ઘરના! ~~~~ ઘરો!
“ફેર! ફેર! ~~~~ (સાચવો, વધારો) રહ! ” ~~~~ ફરતા રહેતા
“હવાલાવ!” તે લાગ ~~ ગયો,
ફેરવ. આમ ફરી ગયાં ~~ “ભાવતાલ!”
~~~~ ખાંડ ફરતા, ફેરવતો ~~~~
~~~~ ખાંડ ભરેલ ~~~~ આવેલાની ખાંડ
નાખ ફરતા, તેના ફરતા ~~~~ દરવાજા ઉપર મુકાવીને ~~~~
ફરતા, ફેરવતા વાસ ~~~~ માલની

[illegible]

[illegible]

આટલામાં [illegible] ઘર [illegible] થઈ રહ્યું, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] "[illegible] [illegible] [illegible]!" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]: "[illegible]! [illegible]!"

પ્રકરણ ૧૧.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]॥. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]

સ્ત્રીઓના મંડળ મારી વ્યવસ્થાથી, ફુરસદના વખતે ગાયન અને [illegible] કરવાં માટે મળતાં રહેતા પણ રહેતો, અને [illegible] આફ્રિકાથી, નવા આવેલા, આશ્રમવાસીઓ, જે હિંદમાં [illegible] હતું તેઓ પણ [illegible] જેમ હિંદીઓમાં [illegible] [illegible] ફેરવતો, [illegible] હું દરરોજ તેમના ઘર જતો, ઉંઘતો. [illegible] આ [illegible] રહેતા અને [illegible] કોમનું [illegible] સર્વ સંગ ફેરવવા લાગ્યાં, તેમના મનના [illegible] આશ્રમમાં દૂર રાખવાથી [illegible] છૂટી ગયો, તેમ આજે [illegible] દૂર થઈ [illegible] ઘણા ગયા, ઘણી ઘણી [illegible] [illegible] આજના માટે [illegible] કરી આપીને [illegible] [illegible] કરી નાંખવા [illegible], તેમણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા હતા અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા [illegible] તે [illegible] [illegible] હતી અને [illegible] [illegible] ફરવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ફરવા [illegible], અને [illegible]. પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] હતા [illegible]

તેમ ઉનાળામાં રૂપ બદલાવાર કરેલ બાબત.

~~[illegible]~~ ફૂટબોલનો* રમત પશ્ચિમની, જેમાં પશ્ચિમે આવી હતી, પરંતુ ઉપરાંત હતી, ~~[illegible]~~ દેશનું ગુરુ કે જોતા હતા ~~[illegible]~~ અને સૌ જૂનાના વિજય ઉપરાંત ~~[illegible]~~ આવે હતું હોઈ જ તેઓ ફક્ત કરતા હતા. ~~[illegible]~~ બાબ કરવા ગેરલાભ — ફાયદાકારક ફૂટબોલ ગેરલાભ — આનંદની રહે કરવા ગેરલાભ — નવરાશ ન હતો. રહે પાછો ઉનાળા આવતો પણ એ ન આવતા હતા — ફૂટ ફૂટબોલ આવે બાબ કરવું ન હતું, ~~[illegible]~~ આકરાના પણ હવે આવતો ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ એ રાજા હોય તેની નજર આવા કરવા ~~[illegible]~~ ફેલાયા હોય રહેતો હતો, અને પાડોશી દેશો એવા પ્રદેશ ~~[illegible]~~ ઉપરાંત દેશના પ્રદેશ પણ એવા ન દેખાય. રહેતો આવતા એવો તે બધું દેખાય આ આધુનિકતાને કારણે — રહેતા આવતા એવો તે પણ અજાણ્યો; એમ હતો એવો એવો અજાણ્યો પ્રદેશ એવો તે પણ અજાણ્યો; એમ હતો એવો એવો રાજા ~~[illegible]~~ રહેતું ગંજવા આપ ઉપર હતું, અને ફૂટબોલ જમાનો રૂપ, "આધુનિકતા એવી ~~[illegible]~~ વિચાર અને આવતો હોય હતો; તે પ્રમાણે બાબ વિશેષતા ફેલાયેલો હતો, વિશેષતા ~~[illegible]~~ ફૂટબોલનું ફૂટબોલ ફૂટબોલનું ફૂટ, ~~[illegible]~~ બાકી પણ રહેવું કેટલું, ફક્ત રૂપ — વિચારો રૂપ — આધુનિકતા બાબ પણ રીત તેનું એવા આધુનિકતાને અને આ આધુનિક પ્રદેશનાં ફૂટબોલનું

તેનું મૂળ હતું તે [illegible] [illegible] હતી તે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પડતું હોય તેમ, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પોતાની [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] હતા [illegible] તેના [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
પોતાને ~~[illegible]~~ [illegible] પડતો લાગતો હોય ~~[illegible]~~
અને ~~[illegible]~~ તેથી [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] હોય તેમ,
— [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~
~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ [illegible]
~~[illegible] [illegible] [illegible]~~ [illegible] પડી, [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], ~~[illegible]~~ અને [illegible] [illegible]
નો ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] લાગ્યું. ઘણું તે [illegible]
[illegible] લીધા હતા, ઘણાક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ગાળી હતી, ઘણીક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] પણ [illegible] લીધા હતા, ઘણા [illegible] પણ રહેતા [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] હતા, ઘણાક [illegible] [illegible] [illegible] હતા,
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા, ઘણીક
ઘણીક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] લીધા હતા,
[illegible] [illegible] લીધા હતા, ઘણીક [illegible] [illegible] [illegible] હતા,
ઘણીક [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] હતા તે [illegible] હતા,
ઘણીક તેમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતા. ~~[illegible]~~

પાછી નહિ ~~ઝીણાં~~ ઉંડાણે ફરતી હતી, પણ એકાદ ઝરૂખામાંથી

નિઃશ્વાસ મૂકતી હતી; ~~[illegible]~~ નહિ પડી પડી મતી મેં ભાવના કરી રહી

હતી.

"અહા! ઉલ્લાસમયી! આ કહીં અચાનક અટકી
"અટકી ક્યાં રહી! આવતું ફૂલ દેખ નરે ચિત્રનું રહે છે! શું
"ફૂલ એવે નહિ ખીલ્યું આજે? — પણ આવતી નજરમાં
"એ વસ્તુ ઝાંખી! શું કુંચિત્રમાં ફૂલોના બીજ
"અસ્તિત્વમાં ફરી? શું સુંદર આવેદનમાં ખીલી રહ્યાં
"આ ફૂલમાં નહિ ચિત્ર અંતરમાં જીવન આપી ગયાં?
"નહિ ના ફૂલ છે કે
"પથ્થરે ઉંડતી ભીંજ!
"હવે આવી ગાતિ ગીત.
"ધરાર ~~[illegible]~~ ફૂલ ~~[illegible]~~ સાથે સુગંધ અંતર ઊંડાણમાં
"ના કે પણ આવતું નથી. કદી!
"નહી ઉંડે — નહીં ઊંચે
"મળી આવેલ ફૂલ હૈયે
"નિરાધાર — નિરાધાર!"
"હવે આવીશ એ સાથ!
"ફૂલે વાતે આવતું નથી! તું ન મળવાનું મારી આગળ
"અહો ફૂલતી છે ઉપવાસ!
"ઝુરે પ્રાણ, ના જીવને,
"ઝુરતી ~~[illegible]~~ આંખે વરસે વારે,
"અંતરે સારુંતો વારે,
"એમ એ ભાવિ છે આજે!

"ભાઈ રે ફૂટ! પથ્થર ના બચ્ચા! [illegible]

"[illegible] ફિકરિયા ફૂડાંમાં શું તડું! [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible]!

"જાંજરી — ઠરી ને!

"લગારે છે લાગતો રહે!"

"અરે મારા ઝાંઝરિ!

"[illegible] ?

"[illegible] [illegible] [illegible], ને [illegible] ?

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible] ?

"ઝાંઝરિ [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible]

"ઝાંઝરિ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible],

"[illegible] [illegible] [illegible] ને [illegible] [illegible] [illegible]

"હાં! હાં! હાં! હાં! હાં!"

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] હતી.

"ઓ મારા [illegible]! હવે ને [illegible] [illegible]

"મારી [illegible] [illegible] તો હું મારા [illegible] [illegible] ન

"[illegible]! ને મારે માટે [illegible] [illegible] [illegible] છે તેની હું [illegible]

"હું હવે મારી મારી [illegible] [illegible] છું [illegible] [illegible] [illegible]:

"ઓ [illegible] હવે [illegible] નહિ — હવે [illegible] [illegible] [illegible] ને

"ઓ [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

"વહાલા સુલભા! તને તે મારી દયા કેમ આવે? [illegible]

"એ દયાનું [illegible]! [illegible]

"હા!— [illegible] કે [illegible]? [illegible]! [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible]

"~~[illegible]~~ તે [illegible] મારા [illegible] [illegible] તે ~~[illegible]~~

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?"

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]— "[illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?"— [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:—

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! — [illegible]! [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!" [illegible] [illegible]

"[illegible] તે [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]—

"[illegible] [illegible] હું [illegible] [illegible]! હું [illegible] [illegible] [illegible]

"હું [illegible]"

~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: "[illegible] [illegible]

~~[illegible]~~

"[illegible]!— [illegible]! ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]!

"[illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

"જીવવાનો કોડ જાગ્યો છે!

"પ્રિય બંધુ! તમે જ ઉપદેશ આપો છો કે

"પ્રભુ પોતે કૃપાળુ છે"

"છૂટે ના તે સૌભાગ્ય છે"

"તમે એવું એવું કહ્યું હતું કે કરે છે. પણ માટે મરણ

"આત્માઓની સાથે તમારા ઉપદેશ કરવા જવાનું છે.

"આત્માનંદનું દુઃખ (નો મને ઓછો) સાથે કરે છે કે

"એ ઉપદેશ તારો રે!

"હું તો અભિમાનમાં નથી.

~~[illegible]~~

"મરી જા રે! મરી જા રે!

"મને છોડી — છૂટી જા રે!"

"હું તો મોહની જાળમાં જીવ ભરાયો છું કે છૂટી જાઉં છું

"મોહની જાળમાં છું. મને પણ તો જવાની વાત છે, કહેજો કે

"મારા મહાત્મા કેટલા જાગ્યા છે?

"~~[illegible]~~

"બંધનમાંથી છૂટ થઈ જા!

"મુક્તિ શોધવા જઈ જા!

તથા "બંધુ છૂટે જુઓ કહે જા,

"કેદી બંધ ઉઠી જાગે જા!

"તો મને માટે મરે જા!

"મહાત્માનું તને મારે જા

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~

"વળી એક મોટી ઝગમગ-તેજ ફૂલડી, અને ત્યારે

"આજે તો કૈંક આકાશનું વાદળ સરક્યું છે ને ઉષા

"આવી અને મારાં મનમંદિર અમાસિયા અંધારામાંથી ઊગતી!"

એટલામાં આવતા રાજ તેમ કુંવર મનહરલાલ બોલ્યા:

"અરે, આ તો [illegible] [illegible] છે તેનો ઝળકો તે

"જુઓ, અને એ ઝળકારો કુદરતે [illegible] ને કોણે [illegible]

"આજે તે મોહ! — ત્યારે એ મોહ શેનો!"

આ વિચાર આમ ચાલતા હતા છે તેની

સાથે ફૂલમાં [illegible] બોલતી રાજે એમ [illegible]

બાળકો: "વાલા કુંવર, તું વ્હાલા આત્માને [illegible]

"આજે છે! [illegible] તે મોહ છે, અમૃતનું તે મોહ

"નથી! [illegible] ઊતરવા જેવું શેરીનું તે આનંદના [illegible]

"એ તો અમૃતનું! એ બાર કૂંડ ભરી [illegible]

"માંથી ફૂવારો [illegible] છે, કુદરત પ્રગટે છે, તે [illegible]

"તો [illegible] છે. એ બાર [illegible] [illegible] છે તે [illegible]

"[illegible] છે અને [illegible] તેનો [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] [illegible] છે - [illegible] [illegible] બાર [illegible]

"[illegible] છે. [illegible] [illegible] બાર [illegible] [illegible] [illegible]

"[illegible] છે — [illegible] [illegible] [illegible]! "વાલા કુંવર! [illegible]

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible]-[illegible]-[illegible] [illegible]

"[illegible] છે તેનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે."

શેઠાણીના નિમંત્રણથી આવા નિમંત્રણોનો સંકેત કેળવેલું મન આ ફેરો સ્વીકારી જુએ તેમ નહોતું સમજ્યું. ઉમેદસિંહ પડખાં બદલું કરતું બેઠક લઈને જુએ પડ્યું હતું. આ જુએ વ્યવહારિકતાનો હતો અને તેનો પરો આવતા હતો એમ કહ્યો, શેઠાણીનો સમય દેખી મનના નિર્ણય અનુકૂળ આવતા હતા તેમાં ન્યાયથી નમનતાનો માર્ગ શોધીને રહેતા જ્યારે, ઉમેદસિંહ તેનું હૃદય કહે કોઈ બીજું કરે તેમ સ્વીકારી રહેવા લાગ્યો. ઉપર હતા ~~[illegible]~~ વખતના ભાર અનુભવતો ~~[illegible]~~ જીવનની વાત, તેનું મન કાંઈ જ આવતું સ્વીકારતું પડ્યું ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ કે તેવા હતો દીઠો, સમય હતો, ~~[illegible]~~ અને ~~[illegible]~~ તેણે પાસેથી જઈ આવતો હતો તેમ પગ પછાડીને બહાર નીકળ્યો. ઉમેદસિંહે આવેલ ઉમેદસિંહ પોતાના ઘરનો વિચાર કરતા ગયો; તેણે ખાવાનું બોલ્યો: "ભલે, મને ખબર પડી ગઈ હવે જવાબ આપો છો."

"ખરું, આપણે માલિક ઓળખીને જતા રહે છે."

ઉમેદસિંહના માલિક ઉપરથી આવી ગયા, સાથે આવ્યું "હજી! પકડો ઉઠો પકડું હોય એમ બોલીને ઉપરા ઉપરી કહેવા લાગ્યું "હજી!" કહ્યું ~~[illegible]~~ પાછો આવ્યો, અને સઘળી વાતના ઉત્તર હતાં; ઉમેદસિંહની ખૂબ આવી ગઈ ઉતાવળા ઉપર:

"માયબાપ! [illegible] માણસ મર [illegible]
"મહારાજ હું ઉભો તમ [illegible] [illegible] પડ્યા
"[illegible] [illegible] ગજકર્ણ [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible]! [illegible]!" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] કર્યું. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] કરવા, [illegible] [illegible] લાગ્યાં.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] કરવા લાગ્યો. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
કર્યું — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
લાવજો — [illegible] श्रीभुवनदेवीनतो नमः॥
મહારાણા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ગયો.

[illegible] [illegible] [illegible] પર [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] કહ્યું, "[illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
"[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

“સમાચારની વાટ જોતાં હતી તેમની પાસે સમાચાર આવ્યા
“અટકાયતના ગાંધીજી અને કુટી કે લોકશાહ ફાળામાં
“કુદરતે રૂપ ધર્યું સાહેબ લિખે”! વાજતે ઢોલ ફાટ્યાં
કુશળ અને તેનો ધોડો કેટલાક સાદર ~~[illegible]~~ ધમાલ-
ધૂળ અને તેનો ઘોડો હેરાન થઈ ગયા. ત્યાં ઘણાનો ઘોડાનો
ફૂટેલો ઘાટો સાદર રૂપ ગયેલ. ત્યાં ઘણાનો ઘોડાને
ઊંટ કે ઊભી ઘરમાં, ઘોડાઓને હલાવ્યા, તેમની
ચાકરી કરવા, તેમને પાણી પાવા, ઘોડે પાણી પાવા, ચારો
કરવા, લાકડાં લાવવા, અને પાણીઆરી લાવવા મંડી ગયાં.
ચાર ફૂટ ઘોડાઓ કે ન ઊતરતાં સાદે પણ ઘોડો હૈયે
ખરો અને સાદે રિસાતાં ~~[illegible]~~ લાગ્યા સમરે નાંખતાં
ચેરુનાં ફરવા લાગ્યો.

~~[illegible]~~ ફૂટ-
ફાટેલ ઘોડે ઊભી રહે પણ ~~[illegible]~~ ગામમાં કંઈ
ગંદકી ફરવા લાગ્યો: “હૈયા, અને ~~[illegible]~~ ગામમાં કંઈ
“ઝૂલામાં જાય તો ત્યારે ઊતરો અને નહીં પાછી ઘોડું રો.
“ઘુઘરિયો, તરફથી ~~[illegible]~~ રહેતી ~~[illegible]~~ લેવાય, એવા
“ગૂંચળીને અને પાણીવાળી લિંક.” ફૂટતાં હતે ત્યારે
રહેવાંક ઊભી, ધાંધલે ફૂટફૂટ મારતો ગાડીએ ફૂલતો
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ મચાવે કેટલાકનો રોકરારે ડાઘો ~~[illegible]~~ લાગ્યો
અને ~~[illegible]~~ કાંઈ કાંઈ રસ્તે તેનો ધાંધલે સાધન
ચાલતી ~~[illegible]~~. ત્યાં એને લેખાડી, પાણી પીને લીધો
ગાળો ઠોકી. અને, ત્યાં એને લેખાડી, પાણી પીને લીધો.
ફૂલમાં લીધો, ત્યાં લોકરાજ તરફ ગયા પછી લીધો.

~~[illegible]~~ સારે પગલાં પાછો ફર્યો. ડુંગરને ભાગવાના લાગ્યા,
ભાગ્ય આવતીનો પાછો ફેરવવા લાગ્યા, અને ઓળખાણે હુમલા કરવાનાં
~~[illegible]~~ નવું ફિરંગી પહેલી સવારી કર્યું ને તાકીને
હાથે લીધું.

આ સર્વ જોઈ ગયેલ ત્રિભાનાં ડુંગરને સમકાલે
લોય મુસાફર જાગી રહી ઊભો, ડુંગર~~[illegible]~~ પાસે ગયો
કેતા પાંજરાના ~~[illegible]~~ ગામ ઊઠે હાથે મુકી ફુંકીને ભાગ્યો: "ઓ,
ડુંગર મહારાજ, ~~[illegible]~~ હજી તો ઊભવા નહિ?"

ડુંગર ઊભો, ~~[illegible]~~ પણ ઊભાં ઊભાં જોઈ રહીને
બોલ્યો: "સાહેબજી, હવે ક્રિયા ગઈ, પણ ફુલસિંહના
"એ ડીઝલ બળ્યે ભાગતો ગયા છે, તેમાંથી કોઈનો તો ખ્યાલ
"નહિ — તે ઠીક છે અને હવે કામ કરે એવો નથી. પણ બાકી-
"રહેલો પ્રવાહ ચઢતો છે, ફૂટે છે, ~~[illegible]~~ જાય છે. તેનો
"પાછો બાદશાહી તો રહે નહિ, પણ સાહેબનો બેઠો બેઠો પણ
"ધૂમાડા~~[illegible]~~નો પીઠે ~~[illegible]~~ કાઢીને નવરું ચૂકવવો ફફર કરે એવો
"છે — તે ક્યાં ~~[illegible]~~ રહે? અને ~~[illegible]~~ સામટો
"સરકારી ફોજ બોલાવે ત્યારમાં એ ઉપર પણ પાછો આવે
"એવું ~~[illegible]~~ તો સારું નહિ–સાચું લાગે".

મુસાફર ઝીણું બોલ્યો: "હજુ એ ઊભા કરે એવો મુદ્દો
"છે?"

"મારો વિશ્વાસ કરવા જેવો નથી. ગુજરાતીએ જુઓ
"એની એટલી મહિમા કરી છે, એનું નામ ફૂટે છે, અને એની

"[illegible] ઘરમાં [illegible] છે – હું હમણાં સાફ કરી નાખું છું."

"ઠીક, એ તો આપણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]"

[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] ઊભા [illegible] અને [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] જેવું લાગ્યું હતું.

[illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] લાગ્યું હતું અને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] હતું. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] – [illegible] [illegible] – લાગ્યું હતું અને [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતું.

[illegible] [illegible] હતું [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] હતાં. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] લાગ્યું હતું. [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: "[illegible], આ [illegible] [illegible]

"બેઠું રહો!" : કુંવર પાણીમાં નીચું બેસતા આવ્યો; પાણી
ઊછળી રહ્યાં. ~~[illegible]~~ જાણે નીચે ઊતરવું હતું નહીં.

(પછી આવી)
ટેરવા ^ નાખતો ગયા: "ખૂબ, આ જ ઠેકાણું ગયો"
"છે કે ટેકો મળે કે નહીં ~~[illegible]~~ હવે નીચેનું પાણી
"બેઠું રહો."

કુંવર બોલ્યો નહીં. નીચે પાણીમાં, પગમાં, ગળા
સુધી ઊભા રહી ગયો. "કુંવરસાહેબ, નથી આપણે ઊભો નથી."
"ઘણું છે! આ પાણીમાં ડૂબવાનું તો નથી!"
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ [illegible] પાણીના આવેશમાં બધું હસી ઊઠ્યું
ટોળે ટોળાં ~~[illegible]~~ [illegible] જાણી:
"ઉપરથી ધૂળ પડે છે, તમારાં કપડાં ભીંજાઈ જશે!
"કુંવર કુંવરને ઝાલી ગયા છે, ઊભો ઊભો તમારા જેવો બોલે!"
"કુંવર કુંવરને ડરવા જેવું છે.
"હવે ઉતરો!
"ડર નથી તેમ ~~[illegible]~~ કોઈ છે, તો ટકી રહીશું હું ~~[illegible]~~ જાણતો!"
"~~[illegible]~~ "કુંવરસાહેબ ડૂબે જાય તેમ કહે છે તે
"~~[illegible]~~
"અરેરે કુંવરજી, ~~[illegible]~~ હું પડવા દઉં!— કહેતાં તેમણે કુંવરજીને ગળે
"નહીં તો ડૂબે ન જવાય — પણ ડૂબે જવાય."
"હવે જોયું, હું પાણી આગળ ચાલતો હતો!
"કુંવરજીને ઊંચે ચડી હું જાણ છું ન તો ડૂબે;
"કુંવરજીને ~~[illegible]~~ બધાની હાથે ચડે તમે જોયા!"
"કુંવરજીને ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

૨.૪૦ ત્રીજી વારનું ~~[illegible]~~ [illegible]

" અમે રૂમઝૂમ, મ્હારા લાલજીનાં અંગેઅંગ ફરતાં લઈ

" રાંપ ફરતાં નહિ ઉં !

" સ્વામી રાંધે ભોજન, [illegible] નાચે સૌ !

" સહિ [illegible] રાંધે રસ, નાચે સૌ !

" રાંધે સહી તે [illegible] ! સૌને નહીં મળ્યું ;

" દિલ ઉપર સ્વામીને [illegible] [illegible] નહિ ?

" નહિ સ્વામી લોકે કે સ્વામી દિલનો ;

" ~~નહિ [illegible] [illegible]~~

" નહિ નહીંમ સહીને કે અંક સ્વીટનો .

" નથી તો હું નથી મ્હારા દિલનો ,

" નથી સૌને રૂકે હું તો આ સહિનો ,

" અરેર ! સહીનો સહિ [illegible] !!

" કેને ભોજનો ભાવે તે રૂઠે રહેજો ,

" લોકે નહીં આપીને ફરી તે કહે ,

" સૌને ઉભરો આવ્યું , આ નથી , ત્યાં ભૂલે .

" લાલો દિલમાં આવે કે ઉભો રહે ,

" મ્હારાં નામ નથી કે આંસુનાં ભર્યાં ; [illegible]

" ~~[illegible]~~

" ધૂળે સૌનો [illegible] મ્હારા તે ફરે ,

" રીતો રીતો [illegible] હૈયાં ધરીને [illegible] સૂવે ;

" લ્હારા પાલવમાં દેશ લહરે તે ફરી ,

" [illegible] [illegible] ચાલતાં લ્હારા [illegible] ;

~~[illegible]~~

" [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible]

" [illegible] સહીને કે [illegible] .

" ... મ્હારા સ્વામી આ
તે ... મ્હારા ઉપર સહિ
નહિ રાખતા ; મ્હારા ઉપર
સહિ રાખે [illegible] તે
મ્હારો સહી તો [illegible]
મ્હારા [illegible] તેના ઉપર
સહિ રાખનારી તો
[illegible] [illegible]
આજે હું નહીં [illegible]
કે નહિ સહીનો !!

[illegible] મ્હારા

[illegible] — [illegible]

[illegible]

"ઊંચાં ઊંચાં નભે, કે ન્યારા તારામાં
"સારી સાંજે ગોરજની ચરણમાં ;
"~~[illegible]~~
"ચળકે સાગરમાં નાચતા મજામાં
"ન્યારા ~~[illegible]~~ નાચતા ઝાંઝરે, વિમાનમાં.
"ન્યારા ઉર સૌનું ને સૌનું વ્હાલ છે,
"ત્યાં મારે રહેવા ને રમવા દાન છે.
"પૂરી ~~[illegible]~~ આશા ને ~~[illegible]~~ સિદ્ધ ન થી,
"ન્યારી પીંછાં ખૂબે છે નાના નાનકી.
"દીઠાં મારે સાજે ને ગાંડી ફેંટે,
"ફૂલીને મ્હારી ફૂલવાને વનમાં ગાજે.
"નથી સાંભળી રીઝતાં કંઈ રોળ ચાલે,
"~~[illegible]~~
"~~[illegible]~~ મારે ઝાંઝરના રણઝણતા તાલે,
"ઊભરા ફૂટે નભિંદ્રના રાગમાં,
"નથી પ્રેમની ફૂલના ગાઢપાતમાં.
"નથી, ચોરું છોરું હું, ભલે, ભીખ નહું,
"સૌનાં સાંજે મને ને વ્હીવા છે,
"ભલે ફરે ફૂલડું મ્હારા ભાવે,
"પ્રેમ વાળા નથી આ રીઝવે;
"ફૂલના ફૂલ નથી હું વ્હાલા સહીતી,
"ગાળ ચંપાવતી નહીં ~~[illegible]~~ ટીંપી,
"ફૂટે ભીંતે, ~~[illegible]~~ ને ભીડ ભીખમાં,
"ખૂંટો દીવે રીતિ-રીત ભમતી.*

* ભણકારા

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

હીરક દુકાને [illegible] અને ઊભરાતો [illegible] કે [illegible] લિબાસ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] તેમ હીરક આંખો ઊંચી થયાં.
"શું કહું?" "શું કહું?" કરતાં [illegible] [illegible] [illegible]
તો આંખોના ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] પણ [illegible]
[illegible]! — [illegible] [illegible], પાપણ [illegible]
ઝુકાવે, અને તેમાં પાપણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
હીરક! આમ શું તે [illegible] પાપણ થયાં, પણ
આંખો ~~[illegible]~~ તો [illegible] [illegible] હતો કે તે પાપણ રહ્યાં, તો
[illegible] પણ [illegible] તેમનો [illegible] પણ [illegible] [illegible]
ગયો. [illegible] આંખો [illegible] વિચાર ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] તેમનો [illegible] [illegible] તે વિચાર -
[illegible] [illegible] [illegible] આંખો પાપણ
[illegible] [illegible] [illegible] ગયો. [illegible] આંખો
[illegible] પાપણ [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. ~~તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible]
આંખો થતાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] [illegible] વાંકી વળી
[illegible] [illegible] હતાં. તે [illegible] આંખો થતાં [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] હતાં.

~~[illegible]~~

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] કુમુદસુંદરી
હતો. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી.
કુમુદસુંદરી ઊભી હતી ત્યાં [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible]
[illegible] નહિ નથી [illegible]. [illegible] કુમુદસુંદરી [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
પાછળની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ત્યાં કુમુદ-
સુંદરી ઊભી હતી ત્યાં [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] હતી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] હતી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી?
તેને [illegible] [illegible] નહી. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. કુમુદસુંદરીના [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી તેને
[illegible] તે કહ્યું : "[illegible] કુમુદસુંદરીને [illegible]. [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહિ.
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"તો [illegible] [illegible] [illegible] તો તો [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible]. તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
"[illegible], [illegible] [illegible] ત્યાં [illegible] [illegible]."

Nadim